

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**CARL GUSTAV JUNG'DA
BİLİNÇLİ DAVRANIŞ VE İÇGÜDÜ**

TOLGA BEYTUR

ARALIK-2017

T. BEYTUR

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2017

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CARL GUSTAV JUNG'DA
BİLİNÇLİ DAVRANIŞ VE İÇGÜDÜ**

TOLGA BEYTUR

TEZ DANIŞMANI:
Prof. Dr. SADIK TÜRKER

ARALIK-2017

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi Tolga Beytur'un " Carl Gustav Jung'da Bilinçli Davranış ve İçgüdü" başlıklı tezi 19/12/2017 tarihinde, aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

(İmza)
(Yrd. Doç. Dr. Yasin ÇAKIREL)
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığımı onaylarım.

(İmza)
(Prof. Dr. Sadık TÜRKER)
Felsefe Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans / Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

(İmza)
(Prof. Dr. Sadık TÜRKER)
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Sadık TÜRKER
Doç. Dr. Can KARABÖCEK
Doç. Dr. Emre DAĞTAŞOĞLU

Kırklareli Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Trakya Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)
(Tolga BEYTUR)
(19.12.2017)

ÖZ

CARL GUSTAV JUNG'DA BİLİNÇLİ DAVRANIŞ VE İÇGÜDÜ

Beytur, Tolga

Yüksek Lisans, Felsefe

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Sadık TÜRKER

Aralık 2017

Bu çalışmada, Jung'da gelenek kalıpları ile içgüdüler arasındaki benzerlik ve ilişki araştırılmış, bunlarla bilinçli bir aklın yönettiği davranışlar arasındaki ayrım ortaya konulmuştur. Jung'un eserlerinde bilinçdışı, gelenek kalıpları ve içgüdüler ile bilinç kavramları ele alınıp incelenmiştir. Bilinçdışı kavramıyla gelenek kalıplarına bağlı kültürel davranışların ilişkisi değerlendirilerek, içgüdüsel davranışların kökeni ortaya konulmuştur. İnsan davranışları mensup olduğu kültürün gelenek kalıplarından etkilenirken, hayvan davranışları ise içgüdüsel programa bağlı olarak belli uyaranlara karşı gösterilen sabit tepkilerden oluşur. Buna bağlı olarak insanlarda bilinçdışına dayalı kolektif şuurun yansımalarını gelenek kalıplarına bağlı kültürel davranışlarda gözlemliyoruz. Hayvan davranışları ise içgüdüsel programa dayalı olarak gerçekleşirken, davranışlar belli uyaranlara karşı gösterilen sabit tepkilerden oluşur. Bu yönüyle akli bir kökene dayanmamaları, dolayısıyla sürpriz yaratıcılıklar içeren davranışlar göstermemeleri nedeniyle gelenek kalıpları içgüdülerle benzerlik gösterir. Oysa bilinçli aklın yönettiği davranışlar akli bir kökene dayanmaları ve sürpriz yaratıcılıklar içermeleri yönüyle bunlardan oldukça farklı bir yapıdadırlar. Çünkü bilinçli bir aklın yönettiği davranış zinciri içerisinde ne yapıldığı, neden yapıldığı, nasıl yapıldığı gibi soruların cevapları bulunur. Jung'da akli bir temelden uzak olarak gerçekleşen davranışlar bağlamında insanlardaki gelenek kalıpları ile hayvanlardaki içgüdüler benzerlik gösterirler. Dolayısıyla Jung'a göre insandaki gelenek kalıplarının hayvanlardaki içgüdülere karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Descartçı anlayışta salt aklın kullanılması sonucunda ortaya çıkan bilinçli davranışlar, farkında olunmadan yapılan insanlardaki gelenek kalıpları ile hayvanlardaki içgüdülere bağlı davranışlardan farklıdırlar.

Anahtar Kelimeler: Jung, bilinçdışı, gelenek kalıpları, içgüdü, bilinç.

ABSTRACT

CONSCIOUS MANNER AND INSTICT IN CARL GUSTAV JUNG

Beytur, Tolga

Master of Arts, Philosophy

Supervisor: Prof. Dr. Sadık TÜRKER

December 2017

In this study the similarity and the relationship between traditional patterns and instincts was researched and the distinction between these and the manners managed by a conscious mind were put forward. In Jung's works unconscious, traditions, instincts and conscious were researched. Assessing the connection between the notion of unconsciousness and the cultural manners linked with traditional patterns, the source of instinctual manners was put forward. While human manners are affected by the traditional patterns of its culture, the animal manners consist of the stable reactions against certain stimulus related to the instictive programme. Relatively we observe the reflections of the collective consciousness based on unconsciousness in cultural manners which are related to traditional patterns. Animal manners occur via instinctive programme and the manners consist of the stable reactions to certain stimulus. In this aspect their not being based on a mental source and their not having manners that include surprise creativities make traditional patterns similar to instincts. However the manners managed by a conscious mind strictly differ from those as they are based on a mental source and as they include surprise creativities. Because there are the answers of the "why, what and how it is being done" questions in a chain of manners managed by a conscious mind. In Jung, the traditional patterns in human and the animal instincts are similar from the basis of the manners taking place without a mental basis. Therefore we can say that in Jung the traditional patterns in human refer to the instincts of animals. According to Descartes phylosophy, conscious behaviours that came out as a result of using solely mind are different from the tradition models in people which they are done unconsciously and instict-based behaviours in animals.

Keywords: Jung, unconsciousness, traditional patterns, instinct, conscious.

ÖNSÖZ

Hayatımın her döneminde olduğu gibi tez çalışmam sırasında da moral vererek ve destekleyerek yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

Yaptığı tespitler ve ortaya koyduğu fikirlerle düşünce dünyamı zenginleştiren, kavrayamadığım konu ve hususları kendine özgü üslubu ve ilgi çekici örnekleriyle anlatarak kavramamı sağlayan, bilimsel bir tutum geliştirebilmem için ne yapmam gerektiği konusunda telkinlerde bulunarak bana bilimsel bir tutum kazandıran, bu tezin oluşmasında en büyük paya sahip olan, bana her konuda yardımcı olan, zamanını, ilgisini esirgemeyen ve özellikle gelenek kalıpları ve kültüre bağlı davranışlar ile bilinçdışı kavramıyla ilgili yapmış olduğu çalışmalarından çokça istifade ettiğim, tezimin oluşmasını sağlayan hocam Prof. Dr. Sadık Türker'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tolga Beytur
Aralık 2017
Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ.....	1
Bilinç, Bilgi ve Öğrenme.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

JUNG'DA ZİHİN.....	11
1.1. BİLİNÇ.....	11
1.2. BİLİNÇDİŞİ.....	14
1.3. RUHSAL ENERJİ.....	17
1.4. PSİŞE-RUH İLİŞKİSİ.....	19
1.5. PERSONA.....	21
1.6. KOMPLEKS.....	23
1.7. ARKETİP (İLKSEL İMGE).....	23

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİNCİN DOĞASI.....	29
----------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLİNÇDİŞİ DAVRANIŞLARIN KÖKENLERİ.....	39
---	----

3.1. RÜYALAR.....48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GELENEK KALIPLARI VE İÇGÜDÜLER.....55

SONUÇ.....63

KAYNAKÇA.....69

KISALTMALAR

bkz	: Bakınız
C. G.	: Carl Gustav
çev	: Çeviren
s	: Sayfa
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanlar, akıllı canlılar olarak hayvanlardan ayırt edilirler. Ancak akıllı olmak her davranışını bilinçli yapmak anlamına mı gelir? Veya bilinçli olmayan davranışlar insanı insan tanımının dışına mı çıkarır? Farklı bir bağlamda olmak üzere Aristoteles'ten sonra, özellikle Rönesans ve Aydınlanma Akılcılığı uzun süre boyunca insanı böyle tanımlamıştır. Öyle ki insanın biyolojik adı “homo sapiens sapiens” (bildiğini bilen insan, düşündüğünü düşünen insan) bilincin en yüksek noktasındaki varlıkla insanı özdeşleştirmek üzere konulmuştur. Ne var ki 19. Yy.ın ikinci yarısından itibaren insanın kendisi hakkındaki bu inancı sarsan tespitler, özellikle de Freud ve Jung gibi psikologların etkili eserleriyle 20. Yy.ın bilim, felsefe ve edebiyat çevrelerinden geniş bir kitleyi hızla etkisi altına almıştır.

Modern dönemde zihin üzerine yapılan tartışmalara neden olan düşünce ve duyu fonksiyonlarının temelinde Klasik dönemin iki önemli filozofunun, Platon ve Aristoteles'in ruh hakkındaki görüşleri yatar.

Platon da insan, ruh ve gövde olmak üzere iki bölümden oluşur. Platon'a göre ruh akli ruh ve akli olmayan ruh olarak iki bölümden oluşmuştur. İnsanın istekleri ve arzularından oluşan ruhu akli olmayan ruh olarak tanımlamış, akli ruha ise kavramlarla ve yargılarla düşünen yanımız olarak bakmıştır. Ruh ölümsüz olduğundan ve maddi bir nitelik taşımadığından, bizi algılanan dünyanın ötesindeki idealar âlemine götürür. Gerçeğin doğasına duyu organlarımız vasıtasıyla değil, ruhumuz veya zihnimiz vasıtasıyla ulaşırız.

Platon insandaki ruh ve bölümlerini daha büyük bir yapının içinde aramış, devletin nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini belirterek görüşlerini dolaylı bir biçimde ifade etmiştir. Akli olmayan ruha ait özellikleri şu şekilde ifade etmiştir: “–Ve yine çeşit çeşit arzular, zevkler ve acılar arzular bulunacak, en başta çocuklarda kadınlarda ve kölelerde ve şu sözde özgür olanların ayak takımında.”¹

Platon, akli ruhun akli olmayan ruha etkisini ve bu ruhun kimlerde bulunacağını ise şöyle belirtiyor: “Ama akıl ve doğru düşüncenin yardımıyla

¹ Platon, *Devlet*(431 b), çev. Erhan Bayram, İstanbul: Metropolis Yayınları, 2008, s. 151.

yönlendirilmiş sade ve ılımlı arzuları, en iyi biçimde doğmuş ve en iyi eğitilmiş azınlıkta bulacaksınız.”²

Platon’a göre akli ruh ile akli olmayan ruhu akli ruha destek olarak uzlaştıran bölüm ise iradedir. Ancak Platon iradenin akıl ve arzulardan yani akli olmayan ruhtan ayrı bir biçimde değerlendirilmesini istemiştir.

“Aristoteles ruhu, nebati, hayvani ve insani olmak üzere üç kademeye ayırmaktadır.”³

Ruhun yetileri, sözünü ettiğimiz bütün yetiler, söylediğimiz gibi, bazı varlıklara aittir. Diğer varlıklar yetilerden bir bölümüne, nihayet diğerleri tek birine sahiptir. –Sıraladığımız yetiler, beslenme isteme duyma, hareket etme ve akıl yürütme yetileridir. –Bitkiler yalnız beslenme yetisine sahiptir; diğer varlıklar buna ve ayrıca duyumlama yetisine sahiptir ve duyumlama yetisine sahip oldukları takdirde, isteme yetisine de sahiptirler, çünkü iştahın, cesaretin ve iradenin kaynağı isteme yetisidir; oysa hayvanların hepsi hiç olmazsa duyulardan birine, yani dokunmaya sahiptir ve duyumlamanın olduğu yerde hem haz ve acı, hem hazza ve acıya neden olan şey de vardır ve bu hallere sahip varlıkların iştahı da vardır, çünkü iştah hoşla gidenin istenilmesidir. –Bundan başka bütün hayvanlar besinin duyumlamasına da sahiptir, çünkü dokunma besinin duyusudur. (...) Şimdilik dokunmaya sahip hayvanların aynı zamanda istek taşıdıklarını söylememiz yetsin! Onların imgelemeye sahip olup olmadıklarını bilmeye gelince, sorun şüphelidir ve daha sonra incelenecektir. –Bundan başka bazı hayvanların kımıldama yetisi; diğerlerinin, örneğin, insanın ve eğer varsa (insana ç.n.) benzer veya daha üstün nitelikte tümüyle canlı başka varlığın, akıl yürütme yetisi ve zekâsı vardır.⁴

Aristoteles ruhu ve yetilerini bu şekilde ele aldıktan sonra akıl yürütme yetisi ve zekâsı bulunan varlık olarak insan ruhunu donatan akıl kavramını pasif akıl ve aktif akıl olarak iki başlık altında ele almakta ve bunların niteliklerini şöyle açıklamaktadır.

Pasif akıl henüz üzerine hiçbir şey yazılmamış tahta gibidir. Farabi’nin dediği gibi; bu akıl bir güç, bir istidattır. Varlığın bütün mahiyet ve suretlerini maddeden ayırma gücüne sahiptir. Fakat orada şekiller henüz maddeden ayrılmış değildir. Tıpkı üzerine hiçbir şey yazılmamış mum

² Platon, *Devlet*(431 b), çev. Erhan Bayram, İstanbul: Metropol Yayınları, 2008s. 151.

³ Mahmut Kaya, *Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1983, s. 182.

⁴ Aristoteles, *Ruh Üzerine*(414 b), çev. Zeki Özcan, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011, s. 79-80.

gibidir. Varlık şekillerinden herhangi bir şey oraya yazılmadıkça o, kuvve (güç) halinde bir akıldır. Yazıldığı anda şekiller maddeden ayrılır ve ona << fiil halindeki akıl >> adı verilir. Demek oluyor ki, pasif akıl şekil alır; bedene bağlı ve fanidir. Aktif akıl olmaksızın pasif akıl hiçbir şeyi idrak edemez.⁵

Aktif akıl, kavranabilirlerin (ma'kulat) fiil halinde kendinde bulunduğu akıldır. Bütün kavranabilirleri meydana getirdiği için o, fail (etken) sebebe benzer. Başka bir benzetmeyle, ışığın kuvve halindeki renkleri fiil haline çıkarması gibidir. Aristoteles'e göre faal akıl bedenden önce vardır ve bedenden sonra da var olacaktır. Ezeli ve ebedi olduğu için o, bedenden ayrıdır ve oluşma ve bozulmaya tabi değildir. Biz onsuz hiçbir şey bilemeyiz.⁶

Ahlakta üçlemenin doğuş hikâyesi ruhun iki parçasından birisi olan akıldışı ruhun (irrational soul) bedende kavga ve isteğe yol açmasıyla başlar. Öbür parça akli ruhun (rational soul) devreye girmesiyle ruhun üç etkinliği veya yönü ortaya çıkar: Akıl, kavga ve istek. Böylece akıl alanının erdemi bilgelik, kavga alanının erdemi cesaret ve istek alanının erdemi de ılımlılıktır. Aristoteles *Physica*'da nedenleri dört sınıfa ayırır; bunlar maddi, biçimsel, etken ve gaye nedenleridir. Ahlak ile ontolojinin buluştuğu noktayı gaye nedeni oluşturur; çünkü düşünme olsun, tercih veya eylem olsun bütün hareketlerin bir sonu vardır. Filozof *Ethica Nichomechea*'da iyiliğin, sadece bütün insan düşüncelerinin ve etkinliklerinin değil, varolan her şeyin gayesi olduğunu belirtir. (...) Öyle ki bilmeden isteyen ya da istemeden yapan, tam manasıyla insan olamaz.⁷ Ruh canlı bedeninin nedeni ve ilkesidir. Bu “neden” ve “ilke” terimleri pek çok şeyi kabul eder, fakat ruh, belirlediğimiz üç kipe göre aynı biçimde nedendir; o, gerçekte hareketin kaynağıdır, ruh amaçtır ve canlı cisimlerin biçimsel tözü olarak da nedendir. –Onun biçimsel töz olarak nedenliği açıktır, çünkü herşey için varlığın nedeni biçimsel tözdür. Oysa bütün canlı varlıklarda, onların varlıklarını oluşturan şey hayattır; hayatlarının nedeni ve ilkesi ruhtur.(...)⁸

⁵ Mahmut Kaya, *Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1983, s. 186.

⁶ Mahmut Kaya, *Aristoteles*, s. 186-187.

⁷ Sadık Türker, *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2012, s. 127.

⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*(414 b), çev. Zeki Özcan, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011, s. 84-85.

Aristoteles ruhun doğasını donatan aklın potansiyel halde bulunan yetilerinden önce hareket halinde olanların yani fillerin ve eylemlerin incelenmesinin daha öncelikli bir sorun olduğunu şöyle ifade ediyor.

Aristoteles felsefesinde evrensel döngü, akıl ve gayelilik (teleology) birbirini tamamlayan kavramlardır. Proclus'a göre *biçimlerin biçimi* (form of forms) olan ruhun doğası, ondan meydana gelen akilyürütmenin anlaşılmasından daha öncelikli bir sorundur.⁹

Aristoteles'e göre, her insanda bitkisel, hayvansal ve insani ruh vardır. Fakat her insanda aynı oranda değildir. Bazılarında bitkisel, bazılarında hayvansal, bazılarında da akılsal yön baskındır. Bu anlayışın sonucu olarak, bitkisel ruhu baskın olanlar köle, hayvansal yönü baskın olanlar tüccar ve zanaatkâr, akılsal yönü baskın olanlar yurttaş (hür vatandaş) kabul edilirler.¹⁰

Aristoteles'de düşünsel erdemler eğitim ile ilgilidir. Dolayısıyla düşünsel erdemlerin gelişimi için zamana ve deneyime ihtiyaç vardır. Yine bedensel eğitim zihinsel eğitimden önce geldiği için ruhun akıllı parçasının erdeme uygun hareket edebilme yeteneği insan yaşamının çocukluktan daha ileri bir safhasına tekabül eder ki bunlardan dolayı Aristoteles kadınlara ve çocuklara insan tanımının içinde yer vermemiştir. Çocuklar doğanın eksik bıraktığını eğitim süreciyle tamamlayacaklardır. Kadınlar ise akli ruhları yeterli görülmediğinden yurttaş kabul edilmemektedirler. Dolayısıyla çocuklar ve kadınlar akli (insani) ruhtan mahrum durumda yaşamaktadırlar. Bu yüzden Aristoteles'te düşünebilmek, insani ruhun en önemli fonksiyonu olarak insanı diğer canlılardan ayırt eden koşuldur.

Modern dönemde akıl, klasik felsefede olduğu gibi duyguların insan bilincinin özünden tecrit edilmesine odaklanmıştır. Yani duygular, çoğunlukla düşünce üzerinde olumsuz etkiler meydana getiren istenmeyen etkenler olarak görülmüştür. "Örneğin, Descartes *Ruhun İhtirasları* isimli eserinde ruhu can ruhlarına indirgemiş, düşünceyi ise rasyonel ruhla ilişkilendirmiştir. İnsan bedeninin fonksiyonlarını bir makine olarak gören

⁹ Sadık Türker, *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, İstanbul: Külliyyat Yayınları s. 132.

¹⁰ Zafer Yılmaz, "Aristoteles'in Eğitim Anlayışı", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 18 (2004), ss. 150.

Descartes'a göre insan, yer kaplayan makinemsi varlıklardan farklı olarak zihinsel bir şeydir. O, ruhun fonksiyonlarını bedeninkilerden ayırmaksızın ruhun tutkularını tanıyamayacağımızı söylemiştir.¹¹ Descartes'a göre zihinde edinilen kavramlar, bedenle edinilen tecrübi kavramlardan önce gelir. En kolay bileceğimiz kavram benliğimizdir. Çünkü önce ruhumuzun farkına varırız ve farkına vardığımız bu şeyin zihinde olduğunu biliriz. Descartes'te maddi ruh demek olan sınırların ise zaman içinde silinip gittiklerini söylemiştir. Kartezyen felsefe ruhun cisimsizliği üzerine kurulmuştur. Düşünen şey ile uygulanan şey Descartes'ın anlayışında farklıdır. Descartes 'da düşünen şey olarak ben maddi kısımdan ayrıdır ve tek başına düşünen ben, bağımsız olarak var olabilir.¹²

(...) İnsanlar akılcılığı öyle bir noktaya kadar getirdiler ki akılcılığın o derecesi akılsızlığın en aşırı biçimi durumuna geldi. Descartes'dan başlayarak insanlar giderek düşünceyle duygunun arasını açtılar. Yalnız düşünce akla uygun kabul edilip duygu, yapısı gereği akıldışı olarak nitelendi; kişiliğimizden, <<benden>>, <<beni>> ve doğayı denetim altına alabilecek ve <<benliği>> oluşturan anlama ve yargılama yeteneği (anlık yeteneği <<intellect>>) bölünüp ayrımsallaştı. Anlık yeteneğinin yardımıyla doğanın denetim altına alınabilmiş ve daha çok, daha değişik şeyler üretebilmiş olması sanki hayattaki en önemli amaçmış gibi ele alındı. İnsan bu süreç içinde kendini bir eşya durumuna dönüştürdü.¹³

19. Yy.dan sonra psikologların insan bilincinin özüne bakışında, alışlagelen duyguların kategorik olarak bilinçten dışlanması tutumuna rastlanmaz. Freud ile Jung' un bilinçaltı kavramını ortaya atmaları, o döneme kadar olan bilincin kesintisizliği düşüncesini bir nevi iptal etmiş oluyordu. Freud ve Jung'un bu görüşleri insan ile hayvan arasındaki keskin ayrımı ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler toplumsal kurum ve kavramların temelinde daima salt akı koyan görüşlerin değişmesine neden olmuştur. 19. Yy.dan sonra psikologların da insana bakış açısı değişmiştir. Tüm diğer psikoloji okullarında yer alan psikologlar gibi, analitik psikologlar da

¹¹ Descartes, Ruhun İhtirasları, çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972, s.6.

¹² Descartes, Ruhun İhtirasları, s. 28.

¹³ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Zen Budizm*, çev. İlhan Güngören, İstanbul: Met-Er Matbaası, 1978, s. 14.

insanın doğasına yönelmişlerdir. İnsan zihnindeki süreçleri kesintiye uğratan doğal işleyişin neye dayandığını araştırmanın, bu alandaki bir takım sorunlarına çare olacağına inanmışlardır.

Davranışçı okul ise, basit koşullu refleksler düzeyindeki davranışları kolaylıkla açıklayabiliyor, ancak daha yoğun davranış örüntülerinin bulunduğu sevgi, evlilik, olgunlaşma, dinsel yaşam, ihtiras gibi davranışlar üzerinde herhangi bir açıklama getiremiyordu.

19. Yy' ın önemli psikologlarından Wilhelm Wundt da bilinç konusu ile ilgili görüşlerini felsefi bir temele dayandırmak istemiş, deneysel yöntemi kullanarak duygu kuramını geliştirmiştir. Ona göre insan hem iç dünyaya hem de dış dünyaya aynı anda tepki göstermektedir. Wundt zihinsel içerikler değil, zihinsel hareketleri araştırma konusu yapmış, duyumlar ve duyguların sentezinden yeni özelliklerin yaratıldığı sonucuna varmıştır.¹⁴

Jung, insan ruhunun bir soyutlamadan ibaret olmayıp, onun gerçek olduğunu savunuyordu. O *Bir Ruh Arayışı İçindeki Çağdaş İnsan* ismi altında yazdığı makalede, modern insanın bilime ve makinelere çok fazla değer verdiğini savunmuştur. Bu durum insanı doğasından uzaklaştırmakta ve kendine yabancılaştırmaktadır.

Jung, insanın çevresini değiştiremeyeceğini, ancak kendisinin yaratmadığı dünya üzerindeki koşullarda, kendi doğasıyla barışarak mutlu yaşayabileceğini söylemiştir. Jung makinelerle ve bilimle fazla meşgul olan insanın yaşamın anlamı ve amacı ile ilgili sorunlar yaşadığını söyleyerek, bununla ilgili çarpıcı bir örnek vermiştir.

Kendisine gelen nevroz vakalarının büyük bir bölümünde psikopatolojik durumlar bulunmadığını ancak yaşamlarının anlamsız olduklarına inandıklarını ve bundan yakındıklarını ifade etmiştir.¹⁵

Tüm bu örneklere bakarak psikologların bakış açılarındaki bu değişikliğin temelinde insanı bütüncül olarak değerlendirme anlayışının olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda salt aklın insanı mekanikleştiren yönüyle mevcut sorunlara çözüm üretememesi, psikologların bilincin özüne

¹⁴ Bruno, Frank J, *Psikoloji Tarihi*, çev. Gül Sevdiren, İstanbul: Kibele Yayınevi, 1996, s.68-80.

¹⁵ Carl Gustav Jung, *Jung: Psikoterapi Pratiği*, çev: Sami Türk, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s.53.

bakışında, duyguların diğer bilinç işlevleriyle birlikte değerlendirilmesine neden olmuştur.

Bilinç, Bilgi ve Öğrenme

Bilinçli bir davranış, bilerek yapılmış olan bir davranıştır. Yani bir şeyi bilerek yaptığımızda, yaptığımız o şeyin ve onu niçin öyle yapıp başka türlü yapmadığımızın bilgisine sahibizdir. Bilinçli çabaların kaynaklık ettiği, bilinçli bir sürecin sonucunda ortaya çıkan davranış, sebebinin farkındalığına sahip olma özelliği ile diğer davranış kalıplarından ayrılır.

Bedene hareket sağlayan ruh canlı varlığı akli ve akli olmayan olmak üzere iki çeşit davranışa yönlendirir. Bu davranışlar ya gelenek temellidir (güdüsel) ya da bilgi (akıl) kaynaklıdır. Aslında insan davranışı, esasen akıl kaynaklıdır. Hayvanlarda olduğunun aksine hiçbir insan, hangi şeylerin bedenine zararlı olduğu ve yenilmemesi gerektiği konusunda doğuştan bir bilgiye sahip değildir. Akli olmayan ruhun sebep olduğu istek ve arzular da akıl tarafından denetlenirler. Schopenhauer'ın belirttiği gibi akıl, çoğu kez insanın güdülerini gerçekleştirme veya aklileştirme hizmeti yapar.¹⁶

Bununla birlikte acıktığında yiyeceğe, susadığında suya yönelmesi veya bunlara karşı şiddetli bir çekim duyması, içgüdü değil güdüdür. Genel kanaate göre insanda içgüdü yoktur, onun yerine güdü ve akıl vardır. İnsanda ruhsal fonksiyonların temelini güdü ve akıl olduğunu görüyoruz.

Jung akıl kaynağından çıkan bu davranış kalıplarında, bazen bilinçli bir aktiviteyle başlayan bir davranışın zaman içerisinde farkındalığından uzaklaşılarak otomatik olarak yapılmaya başlandığını belirtir ki, bunları akıl kaynaklı davranışlardan ayrı bir bağlamda değerlendirir. Belirli bir tecrübenin birikip, biçimselleşmesiyle oluşan güdüsel davranış akla dayalı davranışlardan farklıdır. Bireysel veya kolektif davranışa yönelten itici güçlerin doğru müşahede edilmesi, davranışı hazırlayan kaynakların anlaşılması bakımından büyük önem taşır. Bir toplumda insanı kişi yapan kültürel davranış biçimlerinin, onu bilmeden mükemmel yapmaya sürüklediği hareket tarzı bunlardan birisidir.

¹⁶ Arthur Schopenhauer, İsteme ve Tasarım Olarak Dünya, çev. Levent Özşar, İstanbul: Biblos Kitabevi / Yayınları, 2009, s. 230-232.

İnsandaki güdüsel davranışlar bir bilinç durumuna bağlı olarak gerçekleştirilebileceği gibi, bilinçten yoksun olarak yukarıda belirtildiği gibi otomatik davranışlar şeklinde de olabilir. Jung'un kültürel davranışlar ya da gelenek kalıpları adını verdiği bu davranışlar farkında olmadan yapılan davranışlardır. Bunlar, ne yaptığını bilen ama niçin yaptığını sorgulamayan psişenin, yani kolektif bilinçdışının ürünleridir.

Jung insanı zaman içerisinde duygularından kopararak değişime uğratan faktörlerin öğrenme yeteneğine bağlı gelişmeler olduğunu belirtmektedir. Jung'a göre öğrenme yeteneği hayvanlardaki taklit etme içgüdüsüne dayanır. Jung, insanın doğa karşısındaki mücadelesi arttıkça ve akli becerileri geliştikçe bilinçli bilgisi ile özdeşleştiğini söyler. İnsanın yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesinde ve sorunların çözümünde belirleyici güç akıldır.

İnsanlık tarihi boyunca bilme etkinliği insanın ihtiyaçlarından ve karşılaştığı sorunlardan kaynaklanan doğal bir motivasyonla olmuştur. İnsan bireyinin yaşam çevresi geliştikçe, karşılaştığı sorunlar ve uyum problemleri arttıkça öğrenme isteği de artar. Ancak bu durum bireyin ilgi ve dikkatini nesnel gerçeklikten kendi yaşam alanına bağlı sübjektif gerçeklere yöneltmesine neden olur. Öğrenme davranışının dayandığı bu gelişmeler, O'nu geleneksel olanın dışına çıkartarak, kavramsal bir dünyanın içine çeker. İçinde bulunduğu zamanın ruhuna ve çevresindeki sorunlara odaklanan birey, doğayla etkileşiminde kendi bilgisini oluştururken, kendinde dünyaya ait gerçekliğin yerini, bireyin dış dünyaya ait fikirleri alır. Yani insan bireyinin psişesindeki evren tasarımı kendinde dünya yerine, bireyin dış dünyaya ait fikirlerinden oluşan gerçeklik algısına dönüşür. Bilgi ile inanç arasındaki bu kopukluk ve değişen gerçeklik algısı kavrama ve idraki işlevsizleştirerek, bireyi karşılaştığı güçlükler karşısında çözüm üretemez hale getirir. Birey, psişesinde sadece kendini tanıyabildiği bilinçli bilgisine mahkûm olur. İnsan aklının gelişmesine dayalı bu durum onun nesnel dünyayı hor görmesi ve küçümsemesiyle sonuçlanır.

Salt akli, insanı değerlendirmede yeterli görmeyen Jung, insanda bilinç artıp genişledikçe ahlaki tutumların zayıfladığına dikkat çekmiştir. Çünkü insan bireyinde görmezden gelinerek dışlanan psişesinin bilinçdışı alanına

ait bastırılmış duygu ve düşünceler komplekslere yol açarak patolojik bir durum oluşturmaktadır. Öyle ki, ilkel insandan daha güçlü araçlara sahip modern birey insanlığın aleyhinde kullanabileceği çok daha gelişmiş araçlara sahip durumdadır. Salt aklın, bilinçdışı eğilimlerle hareket edebilen ve kolektiflik ile dışsal etkilere açık olma durumu, Jung'a göre insanlığı bekleyen en büyük tehlikedir. Modern insanın, bilinçdışından kaynaklanan bastırmaların sebep olabileceği kolektif zihniyetle hareket etme noktasında Jung ile benzer görüşlere sahip olan Le Bon şunları söylemiştir.

Bütün tahvilleri satın alan bazı işletmelerde olduğu gibi, tekrar tekrar aynı tarzda ortaya atılan iddialar, fikir cereyanı dediğimiz şeyi meydana getirir ve o zaman sirayetin güçlü mekanizması işe karışır. Düşünceler, duygular, inançlar kitleler üzerinde mikropların sirayeti kadar güçlü etkilere sahiptirler. Bu olay bir sürü halinde buldukları zaman hayvanlarda da görülebilir.¹⁷

Kişi olmak ve kendilik bilinci modern dönemde zihin felsefesinin en çok tartışılan kavramları olmuştur. Biz tartışmaya Descartes'ın getirdiği anlayış üzerinden ilerleyerek, 'Bilerek yapmak nedir?', 'Kültürel olarak yapmak nedir?', 'İçgüdüsel/Güdüsel olarak yapmak nedir?' Sorularını Carl Gustav Jung'un eserlerinde incelemeye çalışacağız. Ve modern dönemin zihin felsefesi üzerinden bilinç ve bilinçdışı kavramlarının Jung'daki karşılıklarını irdeleyerek, gelenek kalıpları ile içgüdüler arasındaki çeşitli ilişkileri ele alacağız. Ele alacağımız bilinç, bilinçdışı kavramları ile bunların alt bileşenlerini Jung'un görüşleri çerçevesinde sınırlı tutacağız. Konunun kuramsal boyutunun oluşumu ve doğru anlaşılması bakımından psikanalizin kavramsal temellerinin dışına çıkmayacağız.

¹⁷ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, çev. Yunus Ender, İstanbul: Hayat Yayınları, 1997, s. 114.

1. BÖLÜM

JUNG'DA ZİHİN

1.1. Bilinç

Bilinç bir tür çevreye dönük algılama ve yönelme hareketidir. Jung'a göre bilinçli olmak; içinde bulunduğu ilişkileri nedeniyle dış dünyayı tanımak ve onu algılamak demektir. Ancak burada hemen şunu da belirtmeliyim. Bilinç çevreye yönelik olduğu gibi canlının kendisine yönelik de olabilir ki bu durumda ona *özbilinç* denilecektir. Yani hakkında bilgilenmek istediğimiz şey kendimiz de olabiliriz. Çünkü algılama yalnızca bilinç alanında gerçekleşmez. Bilinçdışı alana ait olanlar da dâhil olmak üzere psişik içeriklerin tümünü kapsar. "Ben" in doğrudan algıladığı içerikler bilinçtedirler. Bu şekilde ben ile doğrudan ilişki olmazsa içerikler bilinç dışında kalırlar. Ruh yerine psişe kavramının kullanılmasını hatalı bulan Jung daha sonra ele alacağımız üzere bu kavramları birbirinden ayırarak, içerik ve işlev bakımından farklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda bilinç psişenin bir parçasıdır ancak tümü değildir.

Jung "Ben, ego deyince benim bilinç alanımın merkezini oluşturan ve yüksek derecede bir 'süreklilik ve kimliğe' sahip gibi görünen anlatımlar ve fikirler kompleksini anlıyorum" demektedir. Ayrıca egoyu "bilincin öznesi" olarak nitelemektedir. Jung bilinci "psişik içeriklerin egoyla olan ilişkisini koruyan fonksiyon veya aktivite" olarak tanımlamaktadır. İçsel ve dışsal dünyayla olan tüm deneyimlerimizin algılanabilmek için egonun süzgecinden geçmeleri zorunludur. Çünkü "egoyla olan ilişkiler ego tarafından fark edilmediklerinde bilinçdışında kalırlar."¹⁸

Descartesçı şekilde, bilincin tanımlanmasında 'ben' kavramı, Archimedes'in istinad noktası gibidir. Bilinç, psişik içeriklerin "Ben" ile (ego ile) ilişkisidir. Egonun algılamasıdır. Jung, "ben" in; algılamak anlamına geldiğini zaman zaman ifade etmiştir. Jung, bir taraftan bireysel bilincin zaman içindeki gelişimine vurgu yaparken aynı zamanda kendisinin

¹⁸ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 21-22

ilkel kabile diye isimlendirdiği topluluklar ile modern toplumdaki küme bilincinin ortaklığını şöyle ifade ediyor:

(...) Bireysel bilinç ya da benlik bilinci, evrimin gecikmiş bir keşfidir. Bunun ilkel biçimi, yalın bir *küme bilincidir*. Buna, günümüzde yaşayan bazı ilkel kabilelerde rahatça rastlanır. Öyleleri vardır ki kabilelerine, kendilerini çevre kabilelerden ayırt edecek bir ad bile bulamamıştır. “Doğu Afrika’da kendilerine “Buradaki İnsanlar” adını takmış küçük bir kabileye rastlamıştım.” Bu ilkel küme bilinci, varlığını *modern aile bilincinde* de sürdürür; bu tür ailelere sık rastlanır; aile bireylerini adlarının dışında ayırmaya yarayacak bir özellikleri yoktur.¹⁹

Oysa Jung’a göre bireysel bilincin varlığı bir başkasından farklı oluşuna dayanmaktadır. Bilinç, ben duyuşu olmadan olmaz, bilinç olmadan da farklılaşma olmaz. Farklılaşma kavramını Jung işlevlerle ilgili olarak kullanmıştır. Jung’a göre farklılaşma parçaların bütünden ayrılması anlamına gelir. Jung’a göre psişe doğuştan bir arada ve karışık halde bulunan işlevlerle donanmıştır. Jung’a göre bilincin gelişmesi bunların kullanıldıkça ayrılmasına bağlıdır. Yani kişiliğin işlevleri olarak daha sonra ele alacağımız dört işlevin birbirinden ayrılması gerekir. Birbirinden ayrılmamış işlevler *yönelime** engel olurlar. Farklılaşmanın olmaması demek ontolojik açıdan var olmanın gerçekleşmemesi demektir. Burada tüm bu zincirin halkaları kendileşmenin belirleyicileridir. Kişiliğin işlevleri ayrılmazsa bireyleşme gerçekleşemez.

Bilinç “bilerek yapma” davranışına dayanak teşkil ettiğinden doğru anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte bilinçdışı, Jung’da en az bilinç kadar önemli bir kavramdır. Çünkü ona göre insan bütün davranışlarının bilincinde değildir. Jung’a göre bilinçdışının açığa

¹⁹ Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinal, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 45-46.

* Jung, *yönelim* teriminden ne anladığını belirtmek için şu açıklamayı yapıyor: Bu terimi *tutumu* yöneten genel ilkeyi belirtmek için kullanıyorum. Her tutumu belli bir bakış açısı yönlendirir, bu bakış açısının bilinçli olup olmaması önemli değildir. Bir güç tutumu, olumsuz etkiler ve koşullar karşısında kendini korumak için *Benin* gücü tarafından yönlendirilir. Düşünme tutumu, en büyük yasası olarak mantık ilkesi tarafından yönlendirilir; duygusal tutum, belli olguların duyum algısı tarafından yönlendirilir. “Bkz.” Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 83-84.

çıkarılması (yani bilinçli hale gelmesi), Hristiyan dünyası başta olmak üzere insanlığın kurtuluşu olacaktır.* Bu durum her geçen gün buzdağının görünmeyen yüzünün aydınlatılması, uyuyan karanlıklara gömülü içeriklerin açığa çıkması, bilince çıkması demektir. Bilinçdışı içeriği tetikleyecek her türlü duygulanım bilince çıkmak için çabalayacak, “ben ” de bulunan anı kümeleri ile etkileşecek ve eşsiz bir pırıltı ile gün yüzüne çıkacaktır. Yani psişik salgınların (bilinçdışına bastırılan psişik içeriklerin sirayet yoluyla bulaşması sonucu ortaya çıkarlar) önlenmesi ya da var olanların farkına varılması psişenin temel bir parçası olan bilinçten geçer. Jung’a göre psişik salgın ihtimali her zaman ve her yerde mevcuttur. Bu potansiyel tehlikenin insanı tedirgin edici korkunçluğuna karşın, Jung insanların bu problemi gerçekten idrak edemediklerini düşünür. Hâlbuki bu tarz olumsuz durumların kendinde olmayıp bir başkasında olabileceğini düşünerek sorunu savuşturmaya kalkmak çare olmaz. Burada sürü insanını, geniş halk kitlelerini bekleyen bir tehlike, açığa çıkarılmamış bilinçdışı eğilimlerin etkisiyle oluşabilecek psişik salgın tehlikesi vardır. Çünkü ayrışmamış işlevler sonucunda birbirleriyle karışmış durumda olan işlevlere sahip olan ve bilişsel bir gelişimin çok gerisinde kalmış, bilinçdışının etkisinde yaşayan sürü insanı etkiye açıktır. Sirayet eden duygu ve düşüncelerin sloganlar atarak savunulduğu kitlede duygusal etki kartopu gibi büyüyerek yayılır. Yasal ve ahlaki cinayetler hatta katliamlar gerçekleşebilir. Hepsinin de haklı gerekçeleri olmak zorunda değildir.

* Erich Fromm gibi Jung da dinin Hristiyan dünyasında algılanış ve yaşanış biçimi olarak özünden uzaklaşmış olduğunu düşünür. Fromm bu bağlamda yetkeci ve insancıl din anlayışları bakımından Hristiyanlığı değerlendirir. Fromm’a göre Hristiyanlıkta insandan çok kiliseye değer verilmiş ve insanın öznel din deneyimi göz ardı edilmiştir. Oysaki din insanları gerçeklere ve özgürlüğe ulaştıracak bir dinamiktir. Kolektif din duygusu, kitlelere yapay bir güven duygusuyla verilerek kilisenin otoritesine hizmet etmesi sağlanmıştır. Bireylik dini otoriteye feda edilmiş ve bireyin ahlaki tutum geliştirmesine imkân kalmamıştır. Bu şekliyle, kültürel olarak yapılagelen anlamsız ritüeller bütününe bir parçası görünümündedir. Hristiyanlığın mesajlarının bu haliyle doğru anlaşılmadığını vurgulayan Jung’a göre kolektif bir inanca dönüşmüş din anlayışı her türlü etkiye açıktır. Kitle psikolojisi ile ilgilenen psikologlara göre, kötü niyetli emellerin elinde sirayet yoluyla gerçek dine hizmet etmeyen ama öyleymiş gibi gösterilen bu durum toplu katliamlar, kıyımlar, vahşetler din kisvesi altında haklı gösterilebilirler. Dolayısıyla dinin gerçek deneyimi bilinçdışından geçer ve öznel bir özellik taşır. Vaftiz törenleri kolektiflikten ayrılan bireyin kendini gerçekleştirebileceği, kendileşebilmesine olanak tanıyan eşsiz bir deneyimdir.

Çünkü sürüdeki insan bireyine kitle sorumsuzluğu nüfuz etmiştir. Her akıllarına geleni yapabilecek güçte olduklarını düşünen çocuklar gibi hareket ederler. Hemen eyleme geçme ve kendilerine söyleneni yerine getirme isteğindedirler. Jung, psişik salgın potansiyeli taşıyan Batı toplumunun durumunu ve çaresizliğini belirtirken şunları diyor:

(...) Kiliseler geleneksel ve kolektif inancı temsil ederler ve pekçok kilise mensubunun durumunda olduğu gibi, bu inanç artık kişinin kendi içsel deneyimine dayanan bir olgu değil, *düşünmeksizin gelen bir inançtır.* (...) ²⁰
(...) çünkü biliyoruz ki en öldürücü silahlar ve görece en yüksek yaşam standardını sunan ağır endüstri bile dinsel fanatizmin yaydığı ruhsal enfeksiyonu kontrol altında tutmaya yetmez. ²¹

Bilerek yapmayı sağlayan tamalgılamadır. *Tamalgı* kavramını Jung “Yeni bir içeriğin, anlaşılır, kavranır veya “açık” hale gelmek için zaten var olan benzer içeriklerle birleştiği psişik süreçtir.” ²² şeklinde tanımlamıştır. Yani bir birey algılıyorsa, psişik içeriklerin egoyla etkileşime giren içerikler tanınıyor, biliniyor demektir. Ancak, psişik içerik bilinç kadar bilinçdışı alanı da kapsadığından algılanan içerikler bir tamalgı faaliyetiyle sonuçlandırılarak bütünleşmeleri sağlanamazsa, bunların idrak edildiğinden ve bilinçli bir davranış olduğundan bahsedemeyiz. Bu yüzden, algılama her zaman idrak değildir ve davranışın bilinçli olduğunu göstermez. Ve bu alanda egoyla etkileşime girmeden kalan içerikler her zaman mevcuttur. Bireyin en belirgin özelliği kendine özgü ve bazı bakımlardan benzersiz bir özellik gösteren psikolojisidir. Bireyliği bilince getirmek, yani nesneyle özdeşlik durumundan çıkarmak için bilinçli farklılaşma veya bireyleşme süreci gerekir.

1.2. Bilinçdışı

Jung’a göre bilinçdışı metafizik değil, özellikle psikolojik bir kavramdır. O, ben ile algılanabilir şekilde ilişkisi bulunmayan içerikleri

²⁰ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s.70.

²¹ Jung, *Keşfedilmemiş*, s. 69.

²² Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 75.

kapsayan bir sınır çizgisi oluşturmaktadır.²³ Yani psişenin bilinci var eden psişik içerikleri bilinçdışı halde algılanmadan da var olabilirler. Bilinçdışı alan ben kompleksi gibi sayısız kompleksi barındırır. Ama biz bunları fark etmeyiz. Jung, bilinçdışı kavramından sınırları olmayan bir psişik bileşen olarak bahseder.²⁴

Jung, bu noktada sınırları belirli olmayan ve içeriğinden bihaber olduğumuz bilinçdışı hakkında tahminlerde bulunabileceğimiz dayanak noktasının deneyimler olduğunu belirtir. Jung bilinçdışı süreçlerinden söz etme hakkını kendisine deneyimlerin verdiğini söylemiştir. Kaybolan psişik içeriklerin, hiç bilinmeyen psişik komplekslerin belleğe getirilmesi için, basit hipnoz uygulamalarının yeterli olduğunu ifade etmiştir. Bilinçli içeriğin enerji değerini kaybederek bilinç eşiğinin altında basitçe kaybolmadığını, yıllar sonra bile uygun koşullarda rüyalarda veya hipnozlarla battıkları yerden çağrışımlarla çıkabildiğini söylemiştir. Yine bilinçdışı psişik çağrışımların mitolojik imgelerin varlığını kanıtladığını ifade etmiştir. Beynin kalıtsal yapısından kaynaklanan bilinçdışı içerikler olarak mitolojik çağrışımlar, imgeler ve güdüler de rüyalar ve fanteziler gibi birtakım faaliyetlerde bulunurlar.

Jung, sebep sonuç ilişkileriyle kavramaya çalıştığımız dünyayı bilimsel bir ikna oluş diye ifade eder. Oysa tesadüfleri sadece bu bakış açısıyla kavramak eksik bir kavrayıştır. Jung'a göre Hristiyanlığın mesajını doğru anlamının yolu sembolleri de hesaba katmaktan geçer. Bu durum yalnız Hristiyan dünyası için geçerli değildir. İnsanlığı en başından günümüze kadar etkileyen ve etkilemekte olan duygu ve düşünceler taşlaşmış heykellerde, sembollerde ya da kültürlerin ritüellerinde kemikleşmiş davranış biçimlerinde bulunur. İşte bu yüzden psişelerimizin bilinçdışı alanına ait kolektif duygu ve düşünceler psikologları mitolojileri ve rüyaları incelemeye yöneltmiştir.

Jung, bilinçdışını araştırırken dört farklı yöntem kullanmıştır. Bunlardan ilki çağrışım deneylerindeki rahatsızlıklardan yola çıkarak gerçek

²³ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016 , s. 14.

²⁴ Jung, *Analitik*, s.15.

kompleksleri ortaya çıkarmaktır. Çağrışım deneylerinde bireylere aralarında anlamsal bir bağ bulunmayan bir dizi sözcük verilir. Çağrışım deneyini uygulayan kişi bu sözcüklere hastanın hızlı bir biçimde ilk aklına gelen sözcükle cevap vermesini ister. Sabit bir tepki süresi vardır. Yani testi uygulayan terapistin sözcüğün son hecesi ağzından çıkarken kronometreye basılır ve hasta cevap verdiğinde sözcüğün ilk hecesini söylediğinde kronometre durdurulur. Test tamamlandığında hastadan verdiği cevapları değerlendirmesi istenir. Hasta normal ve başarılı cevaplar verdiğini belirtir. Oysa verdiği cevapların bazılarında tepki düzensizlikleri yaşanmıştır. Yani ya tepki süresi uzamıştır ya bir kelime yerine birden fazla kelimeyle cevap vermiştir. Jung bazen tepkilerin ertelenerek bir sonraki sözcüklerde düzensizliğe yol açtığını deneyimlediğini belirtir. Düzensiz tepkilerin verildiği sözcükler terapistte ipuçları verir ve hastanın hikâyesiyle birleştirilen bu ipuçları kompleksi yaratan durumların açığa çıkarılmasına yardımcı olur. İkinci yol, hipnotik telkin yöntemiyle psikopatolojik vakaların altındaki bulgulara ulaşmaktır. Bir diğer yöntem, kişinin yaşam hikâyesini yeniden anımsamasına dayanır. Bu yöntemle kişideki nevrozun zaman içindeki gelişimi yeniden yapılandırılır. Dördüncü ve son yöntem olan rüyaların yorumlanması, psişik içerik tümüyle ortadan kalktığında başvurulmuş bir yöntemdir. Bu yöntem rüyaların analiz edilerek yorumlanması sürecinden oluşur. Jung, rüyalardan bahsederken onların sadece bilinçdışına açılan bir fonksiyon olarak görmemiş, ayrıca bilinçdışını düzenleyici tarafını da özellikle vurgulamıştır. Jung, rüyalar gibi fanteziler ve vizyonları da bilinçdışının kendini ifade etme biçimleri olarak değerlendirmiştir. Jung'a göre rüyalar bilinçdışını anlamamıza yardımcı olan en önemli enstrümanlardır.

Bilinçdışı davranışlar, akli olmayan işlevlerin etkinliğiyle ortaya çıkarlar. Bilinçdışı psişik içerik kendiliğinden gelir ve kendini dayatır. Akli olmayan işlevlerin aracılık ettiği bu bilinçdışı psişik süreç, bilmeden yapmanın kökenleri konusunda bize yol göstermesi yanı sıra etrafıca ele alınması gereken önemli bir süreçtir.

1.3. Ruhsal Enerji

Jung deneysel içeriğe müracaat ederken psişik sürecin değerini ve yoğunluğunu belirten ruhsal enerji kavramını kullanır. Jung'da ruhsal enerji, psişik sürecin yoğunluğu ve değeridir. Psişik süreçteki her içerik bir değer taşır. Ancak değerler yalnız başına bir anlam ifade etmezler. Kümeleşen psişik içerikler bir değer yoğunluğu meydana getirir ki bu yönelmeyi sağlar; psişik sürecin içeriğini anlamlı kılar. “Kendini kesin psişik sonuçlarda ortaya koyan psikolojik değerın libidonun belirleyici gücünde zaten içkin olduğunu söylemiştir.”²⁵ Enerjiyi, Jung, değerleri ve yoğunlukları ifade etmek için kullanmıştır. Bu değerlerin kümeleşmesi ise bir değer yoğunluğunu ifade eder ki, örneğin dikkat hareketi buna örnek olarak verilebilir. “(...) Jung için libidinal hayat enerjisi kendini gelişme ve üremede olduğu kadar, belirli bir zamanda birey için neyin en önemli olduğuna bağlı olan diğer tür faaliyetleri de gösterir.”²⁶

Freud'un, insanın yaşamsal davranışlarının temelinde yatan cinsel güç olarak ele aldığı libido kavramının, insanı kişisel bütünlük yaklaşımı içinde değerlendirmekten uzak olduğunu savunan Jung, kişisel bilinçaltı içeriğin olayları açıklarken tüketilip çözüm arayışı içinde kolektif bilinçaltına yöneldiğimizde, yeni bir çıkış noktasına geldiğimizi savunur. Aslında Freud da buraya kadar libido ile ilgili benzer şeyler söylemiştir. İd'de yer alan davranış kalıplarının tekrarlanarak damga halini aldığını ve insanlığın kültürel mirası olarak kalıtım yoluyla aktarıldığını savunmuştur. Jung'un getirdiği Freud'dan farklı bu bakış açısıyla kolektif bilinçaltında içerik hem derinleşmekte hem de genişlemekte olan bir içeriği ifade etmekteydi. Jung, ruhsal enerjiyi *potansiyel haldeki ve gerçekleşmekte olan* olmak üzere iki açıdan değerlendirmiştir. Jung'a göre bu enerjinin potansiyel haldeki görünümleri eğilim, olanak ve yetenektir. Belirli ilkelere göre harekete geçen bu potansiyelin gerçekleşme halindeki yansımaları arzular, hisler ve iradedir. Potansiyel haldeki yetileri harekete geçiren ilkelere ilki karşıtlık ilkesidir. Örneğin; sevgi karşıtı olan nefrete dönüşürken ortaya çıkan gerilim

²⁵ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 50.

²⁶ Duane P. Schultz, Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007, s. 644.

ne kadar büyük olursa açığa çıkacak enerji o denli yüksek olacaktır. Karşıtlık ilkesinin bir işleyiş düzeni vardır.

Bu işleyiş konusunda Jung fizikteki enerjinin korunumu ilkesindeki gibi psişik enerjinin korunduğunu savunmaktadır. Daha kuvvetli olan taraftan düşük enerji yüklü olan kısma doğru enerji akışı olmakta ve bu enerji seviyeleri dengeleninceye kadar sürmektedir. Enerji değişimi süreci boyunca enerjinin şiddeti veya azalmasına bağlı olarak bireyde meydana gelen davranışlar, çoğunlukla bilinçdışı davranışlardır.²⁷

Jung'un psişik metabolizmasının dengeleyici unsuru ruhsal enerjidir. Libido adını verdiği bu enerji psişenin sinir uçlarında dolaşarak ilerleme ve gerileme hareketleri yapar. Örneğin her dikkat hareketi bir ilerleme hareketi iken, dalgınlık ve uyku hali gerileme hareketidir. Ancak Jung'da gerileme hareketi olarak örnek verdiğimiz uyku hali pozitif bir değere sahiptir. İlerleme hareketi kişinin dış dünyayla ilişkisi doğrultusunda uyum sağlama çabası iken gerileme iç dünyasıyla uyum çabasıdır. Jung'un psişik metabolizma adını verdiği libido kavramının üstlendiği görev ile ilgili olarak Jölende Jacobi şunları belirtiyor:

(...) Jung için psişenin yapısı statik değil dinamiktir. Kabaca karşılaştıracak olursak, nasıl bir metabolizma organizmanın fiziksel ekonomisinin dengesini koruyorsa, psişik enerji de psişenin çeşitli unsurları arasındaki ilişkileri düzenler ve rahatsız edildiğinde patolojik olgular ortaya çıkar.

(...)²⁸

Odaklanılan nesneyi, etrafındaki diğer uyaranlardan ayırt ederek ilerleyen süreçte, bilincin kullanımına sunulmuş enerji miktarı iradenin yönelimidir. Ya da öteki taraftan seviyesinin azalmasıyla gerileme hareketlerine yol açan bilinçdışı psişik durumlarda ruhsal enerji etkin faktördür. Yani gerek iradi eylemlerde gerekse bilinçdışı psişik durumların motivasyon sağladığı hallerde ruhsal enerji belirleyicidir. İlkel davranışları ile kültürel koşulların yol açtığı davranışlarda iradeye bağlı olmayan ruhsal enerji söz konusu olur ki, bu enerji, izini sürdüğümüz kültürel olarak yapma

²⁷ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 81-85.

²⁸ Jacobi, C. G. *Jung*, s. 79.

davranışlarının psişik içeriğini doğru bir biçimde analiz edebilmemize yardımcı olur.

1.4. Psişe-Ruh İlişkisi

Modern dönemle literatürde yerini alan zihin kavramının terimlerinden biri olan Psişe, Jung terminolojisinde ruh kavramından daha geniş bir anlama sahiptir. Ruhla Psişe arasında kavramsal bir ayrım yapmak gerekir. Jung'da ruh terimi sınırlı işlevsel bir kompleks demektir. Jung'a göre "Psişe" ve "ruh" kavramları içerik ve kapsam olarak farklı şeyleri ifade ederler. Psişe kavramı bilinçdışı ile birlikte bilince ait bütün psişik süreçleri belirtir.

Jung'da ruh ve Psişe kavramlarının kapsamlarını belirledikten sonra sıra psişeyi oluşturan *ruh*, *entelekt* ve *tin* gibi kavramların ne ifade ettiğini açıklamaya geldi. *Ruh* kavramını Jung içsel kişilik anlamında kullanır. Bireyin bilinçdışına karşı takındığı tavidir. *Ruh*, insanın kendi bilinçdışını idrak edebilen özüdür. Bu durumda eleştirel bir görevi de vardır. Jung, *ruh* yerine bazen içsel kişilik anlamında *anima* sözcüğünü de kullanmıştır. Jung, ruh kavramını açıklarken bundan ne anladığını şöyle belirtmektedir:

(...) Öte yandan *ruhtan* en iyi şekilde "kişilik" diye tanımlanabilen, sınırları açıkça çizilmiş işlev kompleksini anlıyorum. Bununla ne kastettiğimi daha netleştirmek için bazı başka görüş açılarını da ortaya koymalıyım. Özellikle bunlar uyurgezerlik, çifte bilinç, kişilik bölünmesi vb. fenomenleridir, bir ve aynı bireyde çoğul kişilik ihtimalini kabul etmemizi sağladıkları için bunları araştıran Fransız okuluna özellikle minnettarız.²⁹

Entelekt kavramı ise akli ruha benzer. Jung bu kavramı bireyin akılla ilgili yönünü anlatmakta kullanmıştır. Yine psişik sistemin kapsamında olan *tin* sözcüğünü ise bilinçli alana ait olan ancak bilinçdışıyla da etkileşimi olan bir yeti diye tanımlamaktadır. *Tin* kavramının yapısı ve işlevi ile ilgili olarak Jung şöyle diyor:

(...) Bu bağlamda "tin" hem entelekti hem de ruhu içerir; aralarında bir bağ kurar ve her ikisinin de anlamlı bir biçimde yüceltilmiş halidir;

²⁹ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 54-55.

insanoğlunun biçimlendirilmemiş, biyolojik ve içgüdüsel olan doğasının karşıt kutbu olarak Tin biçim veren prensiptir; böylelikle psişik hayatımızın temelini oluşturan karşıtlıkların ortaya çıkardığı daimi gerginliği taşır. Bu üç terim psişik bütünlüğün “kısmi sistemlerini” göstermek için kullanılmaktadır.³⁰

Ruh, entelekt ve *tin* kavramları izini sürdüğümüz bilinçli davranış ile güdüsel ve kültürel davranışlara kaynaklık eder. *Ruh*, ilkel ve güdüsel yanımızı oluştururken, entelekt rasyonel yanımızı ifade eder. *Tin* ise ruh ile *entelekt* arasında etkileşimi ve dengeyi sağlar. *Ruh* bilmeden yapmaya, *entelekt* bilerek yapmaya kaynaklık eder. *Tin* ise dışsal karakterimizin talepleri ile içsel kişiliğimizin taleplerini uzlaştırarak insanın kendini keşfetmesini sağlar. Jung tin ve maddenin arketiplerine açıklama getirmek için şu örneği veriyor:

(...) Burada, animus ve animayla uğraşırken olduğu gibi, psişenin karşı cins bölümünü keşfetmeyeceğiz, bunun yerine her iki cinsin psişelerinin en içteki özünü kendi kaynağına, yani bir biçim bulduğu ilksel imgeye kadar izleyeceğiz. Böyle cüretkar bir formüleştirmeyi öne sürerken, erkeğin maddeleştirilmiş bir tin, kadının da tinle doldurulmuş bir madde olduğunu söyleyebiliriz; dolayısıyla erkekteki esas belirleyici etken tin, kadındaki ise maddedir. Bu aşamada içimizdeki gizli figürleri, en kaba ilksel imgeden en yüksek, en çeşitli ve en mükemmel sembole kadar, mümkün olan en fazla sayıda bilince çıkarmaya çalışmamız gerekmektedir.³¹

Anima Jung'un eril psikolojisi alanındaki en önemli keşfiydi, çünkü öğrendiği üzere sadece anima bir erkeği kahramanca oto-kontrole değil, yaşama empatik katılıma dayanan bilince teslim edebilirdi. Psike'nin Jung'un anima diye adlandırdığı kısmını anlamak, başlangıç deneyiminden çok aklın bir içgörüsü, kişilik gelişimi için anlamlılığının özü ortaya çıkana dek yaşanacak bir gizemdir. (...)³²

Jung'un izini sürdüğü bilinçli bir akılla sembollerin psişede oluşturduğu imgelere ulaşma amacıyla tin kavramı mutlak bir görev üstlenir. Bir erkek

³⁰ “bkz. dipnot bölümü.” Jölende Jacobi, C. G. Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 20.

³¹ Jölende Jacobi, C. G. Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 167-168.

³² Carl Gustav Jung, *Maskülen, Erilliğin Farklı Yüzleri*, çev. Didem Gamze Erdinç, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 10.

insan bireyinin psişesinin içinde potansiyel halde bulunan kadınsılık ya da tam tersi bir dişi insan bireyinin psişesinde bulunan erkeksiliğin varlığından tin sayesinde haberdarız. Varlığından haberdar olmamızı sağladığı gibi tin psişik yapının karşı cinsteki özelliklerini içeren ilk imgelerine bizi ulaştıracak olan da kendisidir. Katmanlaşmış anima ve animusa dair tortuların aydınlatılması görevi bilinçdışı alanın çalışma biçimiyle ilgilidir. Bilinçdışının potansiyel bir yönlenme eğiliminde olduğunu ifade eden Jung, bilinçdışı alandaki her sembol bilinçli akılla etkileştiğinde açığa çıkan her içerik tortulaşmış biçimde bulunan sıradaki diğer sembolü, yani etkileşime girilip yüzleşilecek ögeyi işaret eder. Bilinçli aklın bu işleyişi rastgele değildir ve bir sırayı izler. İmgelerin bilinçli akıl tarafından işlenerek bir sonraki imgeyi belirlemesi bunun en önemli göstergesidir.

1.5. Persona

Bireysel psişe ile kolektif psişe sınırında durarak kişinin içsel ve dışsal uyumunu etkileyen yapılardan biride maskeler ya da rollerdir. Persona maskedir. Maksatlı benimsenen tutumun maskesidir. Bu maskeler, kişinin çevreyle uyum sürecinde, değişen ortamlara göre tavır almasını sağlayan yaratıcı tutumları içerir. Kişinin yaşadığı çevrenin kişiden bekledikleri tavır ve davranışları ile bireyin ihtiyaçlarını uzlaştıran ortak yapıdır.

(...) Biraz abartmak pahasına da olsa, persona'nın insanın gerçekte olduğu şey değil, başkalarının ve kendisinin olduğunu düşündüğü şey olduğu söylenebilir. (...)³³

Persona, insanın egosuyla, etrafını saran çevredeki uyaranlar arasındaki süzgeç olup bilinçli davranış sorunu çerçevesinde ele alınması gereken önemli bir kavramdır.

Persona dış çevreye uyum nedeniyle meydana gelir. İnsanın dış dünyayla olan ilişkilerinde yer aldığından özellikle nesne ilişkileriyle ilgilidir. Dıştaki nesneyi ve olguların gerçekliğini sürekli gözden kaçırarak insanlarda tipik bir dış tutumu olamaz.

Bilincin fonksiyonlarının ayrıştırılıp ayrıştırılmaması, dış dünyaya karşı aldığı tavır olan persona kavramıyla yakından ilgilidir. Persona da üç bölüm

³³ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s. 55.

bulunur. Bunlardan birincisi kişinin ego idealidir. Herhangi bir yapıyla bağlantısı olmayan ve keyfiliğe sahip yapısıyla ikincisi, mensubu olunan çevrenin görüşüdür. Bunların birbiriyle ilişkiye girmesini sınırlayan, fiziksel ve psişik faktörler, üçüncü grupta yer alır. Bu bölümlerin birbiriyle etkileşim durumları, kişinin personasını yönlendiren merkezi belirler. Kişinin personasının komut aldığı merkez, bir insanın kültürel olarak mı yoksa bilerek mi davrandığı noktasında önemli ipuçları verir. Personanın davranışlarını tayin eden merkez toplum ise sürü insanında olduğu gibi kültürel davranış olduğundan bahsederiz. Bilinci ayrışmamış dolayısıyla personasını işlevselleştirememiş bilinç, bilinçdışı ile bütünleşemeyerek yapar, ama ne yaptığı üzerine düşünmez. Sürü davranışlarıyla hareket eder. Ya da tam tersi istikamette merkeze kendi arzu imgelerini (ego idealini) koyan kişi asi davranışlar gösterecektir.

Persona'nın farklı yönlerdeki etkinliklerimizi de belirleyici etkilerinin olduğunu söyleyen Jung şunları söylemektedir:

(...) Şöyle ki persona yalnızca psişik özelliklerle değil, aynı zamanda sosyal davranış biçimleri ve kişisel görüntümüzle ilgili alışkanlıklarla, duruşumuzla, yürüyüşümüzle, giyinme biçimimizle, yüz ifadelerimizle, gülüşümüzdeki anlamla, çattığımız kaşımızla, hatta saçımızı tarama biçimimizle de ilgilidir.³⁴

İnsan, bir birey olarak tek ve ayrı bir varlıktır. Ama insan aynı zamanda var oluşuyla bir kültür varlığı da olması nedeniyle, kolektif yaşamın birikimlerine sahip olmak zorundadır. Jung, bu zorunluluğu şöyle ifade etmiştir; “Bitki özgül doğasını tamamıyla göz önüne serecekse önce dikildiği toprakta büyüebilmelidir.”³⁵ Bireyleşmenin temelinde kolektif insan ilişkileri yattığından, persona kavramı kültürel davranışların anlaşılmasına yardımcı olacak, bilinçli davranışlara zemin hazırlayacaktır. Çünkü hedeflenen bireyleşmenin ön şartı, gerekli minimum kolektif normlara sahip olmaktır.

³⁴ Jölende Jacobi, C. G. Jung *Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s.47.

³⁵ C. G. Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 17.

1.6. Kompleks

Kompleksler, bilincin kontrolünden kaçıp, psişede patolojik bir durum yaratarak tıkanıklık oluşturan psişik varlıklardır. Bu tıkanıklık duyum, düşünce, duygu, sezgi gibi bilincin fonksiyonları arasındaki akış sırasında meydana gelmektedir. Ya da egonun özgül enerjisinin psişedeki dağılımı sırasında da oluşabilir. Algıları etkinliğine alan bu yapı, özneyi kompleksin değişen durumlarına göre hareket etmeye zorlar. Egemen kompleks yaşantımızı şekillendirir. Bilinçaltı psişenin varlığını ve karmaşıklığını gösteren yapı olarak kompleks kavramını Jung şöyle açıklıyor:

(...) Kompleksler, *bilinçaltı psişe'nin canlı birimleridir*. Bunlar aracılığıyla bilinçaltı psişenin varlığını ve karmaşıklığını anlarız. Eğer kompleksler olmasaydı, Wund'un psikolojisinde ya da William James'in "*fringe of consciousness*"ında [bilincin kıyısı] olduğu gibi, bilinçaltı gölgelenmiş, "karanlık"laşmış belirtiler olmaktan öteye geçemeyecekti. (...) ³⁶

Kompleksler, bilinçdışı davranışların kökenlerini saptayıcı bir işlev görürler. Bu bağlamdaki içeriği bize sunarlar. Jung, onlar sayesinde bilinçdışının içeriklerini psikoterapi teknikleriyle çözümlemeye ve anlamaya çalışmıştır.

1.7. Arketip (İlksel İmge)

Jung'a göre arketipler insanı belirli bir şekilde davranmaya zorlayan kavrayış biçimleridir.

Yaşamı, insanlığın geçmiş tarihince koşullanmış bir biçimde kavramak ve yaşamak eğilimini –ki buna gereksinimi de denebilir- Jung, arketipik olarak adlandırır. Arketipler "önceden var olan kavrayış biçimleri" (yani, bilincin ortaya çıkmasından önce) ya da "sezginin doğuştan gelme koşullarıdır... İçgüdülerin insanı kendine özgü belirli bir yaşam sürdürmeye zorlamaları gibi, arketipler de sezgi ve kavrayışı insana özgü biçimlere zorlar." ³⁷

Arketipler bilinç ile bilinçdışının her ikisinin birden etkileşimi ile birlikte psişik süreci harekete geçirir.

(...) İmge, psişik durumun bütün halinde yoğunlaşmış ifadesidir, sadece veya ağırlıklı olarak saf ve basit bilinçdışı içeriklerin ifadesi değildir.

³⁶ Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Çev. Engin Büyükinel, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s.166.

³⁷ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçiner, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 28.

Bilinçdışının içeriğini kuşkusuz ifade eder ama hepsini değil, sadece bir anda kümeleşenleri ifade eder. Bu kümeleşme bir yandan bilinçdışının özgül faaliyetinin diğer yandan anlık bilinç durumunun ürünüdür, eşik altı uygun malzemeyi uyararak her zaman harekete geçir, aynı zamanda uygun olmayana da ket vurur. Bu nedenle imge anın bilinç durumu kadar bilinçdışı durumunun da ifadesidir.(...)³⁸

Kolektif imgeler ile kişisel imgelerin farklılığına dikkat çeken Jung bunlardan mitolojik olanların kolektif imgeler olduğunu belirtmiştir.

Jung, arkaik özellik gösteren imgeleri *ilksel imgeler* diye adlandırmıştır. Mitolojik motiflerle uyum gösteren ilksel imgeler kolektif bilinçdışından türemiş malzemeyi ifade eder. Kolektif imgelerin kişisel imgelerden ayrı olduğunu ifade eden Jung, kişisel imgelerin arkaik ya da kolektif özellikleri olmadığını, kişisel bilinçdışının içeriklerini yansıttıklarını ve kişisel koşullanmış bilinç durumunu ifade ettiklerini söyler.³⁹

Mitolojik motiflerin bütün ırklarda ortak olduğunu söyleyen Jung, bu konuda şunları ifade etmiştir.

İlksel imgelerin kolektifliğine vurgu yapan Jung, mitolojik motiflerin her zaman ve her ırkta büyük ihtimalle ortak olduğunu belirterek; akıl hastası safkan zencilerin rüyalarında ve fantezilerinde Yunan Mitolojisinin bir dizi motifini kanıtlayabildiğini söylemiştir.⁴⁰

(...) İlksel imge, durmadan tekrarlanan psişik deneyimlerin çökeltisi dolayısıyla tipik temel biçimdir. Mitolojik motif olarak bazı psişik deneyimleri yeniden uyandıran veya uygun bir şekilde ifade eden daima etkili ve sürekli tekrarlayan ifadedir.⁴¹

İnsanoğlunun zihinsel aktarımını, Jung'un tabiriyle *kolektif simgesellik** taşıyan bu yapı, kalıtsal olarak aktarılan mirasa dayanır. Bilinçdışının baskın ve özerk parçalarıdır. Arketipsel formlar aynı ve bir bütündürler. Ancak algılayanlar arasındaki farklılık algılananları da farklı kılar. Arketipler her psişede vardır ve duygularımızı, düşüncelerimizi ve

³⁸ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 40.

³⁹ Jung, *Analitik*, s. 40-41.

⁴⁰ Jung, *Analitik*, s. 41.

⁴¹ Jung, *Analitik*, s. 41.

* Kolektif simgesellik terimi, insanlığın düşüncelerini geçmişten günümüze yansıtan, toplumlar tarafından benimsenmiş ortak şekil ve semboller içeren bilinçdışı formlar anlamında kullanılmıştır.

eylemlerimizi içgüdüsel olarak önceden biçimlendirir. Arketipler biçimsel olarak belirlenmiş olmakla birlikte bu belirlenmişlik kısıtlıdır. Çünkü arketipler değişmez bir anlam çekirdeğine sahiptir. Arketiplerin ruhsal işleyişi ve etkinliği ile ilgili Jung şöyle söylemektedir:

Arketip bir tür “Gestalt”tır, yani içgüdünün görünümü, biçimi ve imgesidir. İçgüdü kendisine uygun düşen imgeyi zekâda çağrıştırarak davranışa geçer, imge de söz konusu davranışın ya da hareketin hareketlendiricisi durumuna dönüşür. (...) ⁴²

Arketipler ilk örneklerdir. Jung’un en temel arketipler olduğunu savunduğu erkekteki ruh imgesinin arketipsel figürü anlamına gelen anima ile kadındaki ruh imgesinin arketipsel figürü anlamına gelen animusun bireyleşmeye katkısını şu şekilde ifade etmiştir:

Bireyleşme sürecinin ikinci aşaması Jung’un bir erkekte ANİMA, bir kadında da ANİMUS adını verdiği ‘ruh-imesi’ ile karşılaşmaktır. Ruh-imesinin arketipsel figürü her zaman psişenin tamamlayıcı olan karşı cins bölümünü simgeler. Hem bizim onunla kişisel ilişkimizi hem de karşı cinsle bireysel insan deneyimini ifade eder. Birey olarak içimizde taşıdığımız diğer cinsin imgesini ve ayrıca türlerin üyelerini temsil eder. Bir Alman atasözü “Her erkek Havva’sını kendi içinde taşır” demektedir. (...) ⁴³
(...) Bir şeye sevgi duymak, erkeğin imtiyazıdır. Fakat eril ve dişil unsurlar, insani doğamız içerisinde birleştiklerinden bir erkek kendisinin dişil kısmında, bir kadın da kendi eril kısmında yaşayabilir. (...) ⁴⁴

İlk fikirler kalıtım yoluyla asırlar boyunca aktararak, insanın psişesini edimsel yönelmeye sağlayan inançları içlerinde taşırlar. Yaşayan fikirlerdir. Psişik süreçlere bilinçdışı yollarla eşlik ettiklerinden bilmeden yapmaya, içgüdüsel olarak davranmaya neden olurlar.

(...) Jung 1946’dan beri, her psişik yapıda yalnızca potansiyel olarak var olan ‘kendi başına arketip’, yani algılanamayan arketip ile

⁴² “bkz. Fransızca’ ya çevirenin önsözü” Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Çev. Engin Büyükinal, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s.13.

⁴³ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 154-155.

⁴⁴ Carl Gustav Jung, *Feminen, Dişillığın Farklı Yüzleri*, çev. Tuğrul Veli Soylu, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2015, s. 43.

gerçekleştirilmiş, yani algılanabilir duruma gelip halihazırda bilinç alanına girmiş olan arketipi (her zaman aşikar olmasa da) birbirinden ayırmıştır.⁴⁵

Jung, aslında ister ve bilinç alanına girmiş olsun, isterse potansiyel halde olsun insan varoluşlarının ilksel imgelere bağlı olduğunu savunmuştur.

(...) Aslında ister biyolojik, psiko-biyolojik isterse tinsel veya idealarla dolu karakterde olsun, yaşamdaki tüm tipik ve evrensel insan varoluşları arketipsel bir yapı üzerinde durur.⁴⁶

Arketiplerin özellikleri ve kendi başına buyruk oluşlarıyla, bilinçli tavrı mantıklı görülmeyen yönde değiştirme potansiyelini Jung şöyle belirtmiştir.

(...) Arketipler, tıpkı bir kraliyet ailesini veya soyağacını oluşturanlar gibi, kendi ezeli biçimlerini kaybetmeden adeta çocuklar veya torunlar meydana getirebilirler. Arketipler belirli durumlarda gösterilen, fiziksel açıdan gerekli olan, içgüdüsel reaksiyonların yansımalarıdır; yaradılıştan doğal eğilimleriyle bilinci alt ederler ve psikolojik açıdan gerekli olan davranış tarzlarına yol açarlar, ancak dıştan mantıklı bir şekilde ele alındıklarında her zaman uygun gözükmezler. (...)⁴⁷

Arketipler en baştan öngörülmüşlerdir ve bize bir davranış modeli sunarlar. Arketipik davranış modeli ile ilgili durumu Jung örnekler vererek şöyle belirtmiştir:

(...) “Bu terim tabii ki kalıtsal bir düşünceyi göstermeye çalışmaz, daha ziyade psişik işleyişin kalıtsal tarzına işaret eder ve tavuğun yumurtadan çıkmasında; bir kuşun kendi yuvasını kurmasında; bir eşek arısının tırtılı sinir düğümünden sokmasında; ve deniz yılanlarının Bermuda’ya gidecekleri yolu kendi başlarına bulmasında olduğu gibi ‘doğuştan var olan biçime’ denk gelir. Bir diğer deyişle ‘bu bir davranış modelidir’.⁴⁸

Jung, *arketiplerin* görünüş biçimleri hakkında doğrudan sembol ve resimler yerine üzerleri örtülmüş bilinçdışı içeriğin rüyalarımızda tezahür edebileceğini belirtirken şunları anlatıyor:

(...) Bu yüzden bilinçdışına dolan içerikler bilinçli bilgiye uymayan yeni ve görünmez bir düzene maruz kalırlar; izledikleri yol genellikle saptırılmıştır

⁴⁵ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 62-63.

⁴⁶ Jacobi, C. G. *Jung*, s. 63.

⁴⁷ Jacobi, C. G. *Jung*, s. 63.

⁴⁸ Jacobi, C. G. *Jung*, s. 64.

ve çoğunlukla görünüş ve anlamları bize göre anlaşılmaz biçimde değişmiştir. Bilinçdışının bu mutlak iç düzeni, onunla nasıl başa çıkacağımızı bildiğimiz koşulda, yaşamın tesadüfleri ve ani değişikliklerinin ortasında bir sığınak ve yardımcıdır. Arketip bilinçli yönelişimizi değiştirebilir hatta onu karşıtına çevirebilir bile. Örneğin idealize ettiğimiz babamızı rüyalarımızda hayvan başlı ve teke ayaklı bir adam, ya da korkunç yıldırımlar savuran Zeus olarak, nazik sevgilimizi de çılgın bir kadın olarak görebiliriz. (...) ⁴⁹

Arketipler bilmeden yapmaya neden olan önceden belirlenmiş kavrayış biçimleri olarak zihinsel mirasın taşınmasında önemli bir role sahiptirler.

⁴⁹ Jölende Jacobi, C. G. Jung *Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 65-66.

2. BÖLÜM

BİLİNCİN DOĞASI

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, bilincin kökleri arketiplerde bulunur. Bilinç, insanlığın zihinsel mirasını kolektif bilinçdışından devralması yönüyle ikincil bir olgudur. Bilincin üzerinde gelişeceği zemin ile bağlarının sağlam olması gerekir. Kolektiflik durumu, bireyin bir sosyal varlık olmasıyla ilgilidir. Kişi olmak ancak bu sosyal varlık haline gelmekten kaynaklanır. Örneğin Jung bu durumu çarpıcı bir biçimde “(...) Aklın gerçek tarihi okunan kitap ciltlerinde değil, herkesin canlı zihin organizmasında saklıdır.”⁵⁰ şeklinde dile getirmiştir. Kolektiflik terimini; kavramlar, bakış açıları ve hisler ile ilgili olan ve toplum ya da daha genel anlamda insanlık tarafından paylaşılan şeyler anlamında evrimci bir çerçevede ele almıştır. Bu kavram, Jung’un asıl amacı olan hayatın anlamı ile ilgili bir sürecin sonucunda kişileşmeyi sağlayacak dayanak noktasıdır. Kolektiflik durumu, bireyselliğin karşıtı olduğu gibi aynı zamanda onun yaratıcısıdır.

Kişiliğin işlevleri olarak ele alacağımız, benle etkileşen içeriklerin kavranış biçimleri, en ilkel haliyle kolektif bir özellik gösterirler. Jung, kişiliğin işlevlerinin sürekliliğini belirtmek için *arkaizm* terimini kullanmıştır. Bunlar insanlığın zihninde sonraki kuşaklara psişik tortular, kalıntılar olarak aktarılırlar. Bu anlamda bir biçime sahiptirler. Her insanda farklı bir şekilde ortaya çıkmakla birlikte biçim olarak aynı kalırlar ve belirleyicidirler. İlkel zihniyet, çocukların zihni, kitlelerin zihni benzer bir biçimde genellikle arkaik bir nitelik taşır.

Bilinçdışındaki fantezi faaliyetlerinin bilince ulaşan kısmı arkaik biçimlerin teşhis edilebileceği alandır. Nevroz vakalarında görülen nesneyle özdeşleşme ve sürü psikolojinde gözlenen Levy Brühl’ün ortaya attığı

⁵⁰ Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınevi, 2010, s. 34.

*gizemli katılış** hep arkaik davranış biçimleridir. Dolayısıyla düşünme ve hissetmenin *somutluğu*** arkaik düşünce ya da arkaik histir. Zorlanma ve kendini denetleyememe gibi nevrozların yol açtığı coşkun ataklar ve duygulanımlar arkaik öğelerin sebep olduğu durumlardır.

Kişiliğin işlevleri başlangıçta arkaik yapıdadırlar. Ancak bilinçli bir yönelim ve eğitimle ayrılmaları gerekir. Yani karışım halinde olan bütünden ayrılan her işlev farklılaşarak gelişir. Zira bilerek yapmanın temeli bu işlevlerin ayrılarak farklılaşmalarına dayanır. Farklılaşmayı Jung, kişiliğin işlevlerinin bütünden koparak kendi içlerinde ve kendi başlarına bütünlük sağlayarak ve diğerleriyle tümünden bir kopma göstermeleri durumu olarak açıklamıştır. Farklılaşmanın psişik fonksiyonu ile ilgili Jung şöyle diyor:

(...) Farklılaşma bir işlevin diğer işlevlerden ve kendi parçalarının birbirinden ayrılmasına dayanır. Farklılaşma yoksa yönelme imkânsızdır, çünkü işlevin amaca yönelmesi bütün ilgisiz şeyleri elemeye bağlıdır. İlgisiz şeyle kaynaşma yönelmeyi engeller; sadece farklılaşmış işlevin yönelme *becerisi* vardır.⁵¹

Ayrılmamış işlev, *çifteğilimlilik* gösterir ki bu kendileşme yolunda istenmeyen bir durumdur. Çünkü farklılaşmamış işlev ket vurmalarına sebep olur. Bleuler'in *çifteğilimlilik* ya da çift değerlilik dediği renkli duyma gibi bir olgu, işlevin bir bölümünün başka bir işlevle kaynaşması durumunda oluşur. Jung'un hocası Eugen Bleuler'in kuramında geçen çift değerlilik kavramı, Freud'un biseksüellik kavramı, Jung'un bilinç ve bilinçdışı kavramları bu doğrultuda oluşmuş düşüncelerdir.

* Lévy Bruhl'ün türettiği bir terimdir. Nesnelere özel bir psikolojik bağlantıyı belirtir ve öznenin kendisini nesneden açıkça ayırt edememesine, kısmi *özdeşlik* anlamına gelen doğrudan ilişkiyle ona bağlanmasına dayanır. Bu özdeşlik özneye nesnenin *a priori* birliğinden kaynaklanır. Gizemli katılış bu ilkel durumun kalıntısıdır. (...) "bkz." Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 34

** (...) Somutun [Batı dillerindeki] asıl anlamı "birlikte gelişme"dir. Somut düşünce kavramı, başka kavramlarla beraber gelişmiş veya bütünleşmiş düşüncedir. Böyle bir kavram soyut, bütünden ayrılmış ve "kendi içinde" düşünülmüş değildir, her zaman karışım halindedir ve başka bir şeyle ilişkilidir. Ayrıştırılmış bir kavram değildir, duyum-algısının iletildiği malzemeye hala gömülüdür. (...) "bkz." Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 72.

⁵¹ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 31.

Canlı bir varlık olan insan, hayvanların da içinde barındırdığı düşünme modeline (içgüdüsel bir programa) benzer bir modele sahiptir. Bu benzerliği Jung şöyle ifade ediyor:

Bu biyolojik gerçekler tabii ki, bilinç, irade ve akıl sahibi olduğu halde hala genel biyoloji kapsamı içinde bulunan Homo sapiens için de geçerlidir. Bilinçli aktivitemizin özünde içgüdüye dayandığı, dinamizmini ve düşünce biçiminin temel özelliklerini içgüdüden aldığı gerçeği hayvanlar dünyası için de, insan psikolojisi için de aynı önemi taşır. İnsanın bilgisi, aslında bize *apriori* (önsel) olarak verilen ezeli düşünce modellerine sürekli olarak uyum sağlama çabasından oluşur. Bu düşünceleri belli ölçüde değiştirmek gerekir, çünkü özgün şekilleriyle arkaik bir yaşam tarzına uygundur ve artık çok değişmiş bir çevrenin gereksinmelerine karşılık veremezler.(...)⁵²

İkincil bir olgu olması bilincin açıklanmasında ve psişik süreçlerin birbiriyle ilişkilerinde bilinçdışı olmadan bilincin anlaşılamayacağı gerçeği ile yüzleşmemizi sağlar.

19. Yy.'da Freud ve Jung'un kuramları salt aklın, insanlıkla ilgili çözümsüz kalmış sorunlarına karşı farklı bir bakış açısı ve alternatif argümanlar önermektedir. Jung'a göre bu farklı bakış açısıyla bilinç yeni bir yaklaşımla ele alınabilir. Ancak bu yeni bakış açısı salt aklın egemen olduğu aydınlanma akılcılığında ele alınan zihin, mantık gibi öğelerin yanında akıldışı olguyu da birlikte değerlendirmeyi esas alan bir projedir. Böylece akıldışı olgunun da diğer olgularla birlikte değerlendirilmesiyle Berkeley'in algılamamanın var olmak anlamına geldiği yönündeki görüşü değişikliğe uğramıştır. Çünkü Jung'a göre anlık olarak algılanmasalarda bilinçdışı psişik içerikler vardır ve kümeleşip enerji değerleri arttığında bu içerikler açığa çıkacaktır. Psişik içeriklerin nesneye yansıtılması anlamına gelen *yansıtma** kavramı bu değişikliğin en önemli ögesi olarak Jung tarafından kullanılmıştır.

⁵² Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s.93.

* Özne içeriğin nesneye aktırılması demektir; *içe-yansıtmanın* tersidir. Bu durumda, öznel içeriğin özneye yabancılaştığı ve deyim yerindeyse nesnede cisim haline geldiği ayrışma sürecidir. (...) "bkz." Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 83.

İkel insan birtakım zihni potansiyellere sahiptir. Bunlar, çevreye uyum sağlamasıyla ilgili olan ve atalarından devraldığı kalıtımsal özelliklerdir. İkel insan, atalarından devraldığı bu kalıtımsal özelliklerde farklılaşmayı sağlayacak, insanı *özdeşleştiği** çevresindeki nesnelere ayıracak, soyutlamalar yapabilmesini sağlayarak onu bu yolla bireyleştirecek en önemli cevherden yoksundur. Bu ise eşsiz doğasıyla onu kolektif bir topluluk içinde hem kişi olarak, hem de birey olarak var edecek en önemli unsur olan bilinçtir. Bilincin kapsamı ve gelişimi ile ilgili olarak Jung şu tespiti yapmıştır:

(...) Bize göre, bilincin yeri beyindir. Fakat bilinç, ruhun tamamı demek değildir, ruh temelde, vücudun her yanına yayılmış sinir sisteminin bir işlevidir.(...) Bilincin, beyin yarımkürelerinde yer alması ise algısal bir işlevi, bir algı organını kurar. Gerçekten de duyu sinirlerinin tümü beyne ulaşır, duyumsal yüzeyin gönderdiği iletişimlerini kaydeder ve gruplandırır. Zaten, tarihine bir göz atıldığında, başlangıcı 17. ve 18. Yüzyıllara uzanan psikoloji, bir bilim dalı olarak, anlamların algılanmasıyla ilgilenmeyi kendine konu edinmiş; psikologlar da duyumsal verileri içerdikleri için anlamların bilincini hareket noktası seçerek işe koyulmuşlardır. Bilimsel psikoloji başlangıçlarda duyumlara dayalıydı; bunun 19. yüzyılın ortalarına değin sürdüğünü biliyoruz. (...)⁵³

Jung'un farklı eserlerindeki terminolojisinde *bilincin işlevleri* yahut *ruhun işlevleri* şeklinde yer verilen, kendisinin belirttiği üzere sayıları daha fazla olmakla birlikte kuramında dört ana başlıkta topladığı ve "işlev" adını verdiği bu aracı algı unsurlarına, zaman zaman kendisinin de kullandığı *kişiliğin işlevleri* terimini kullanmanın daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki bilincin fonksiyonları denildiğinde yargı ya da değerlendirme içeren işlevleri dile getirmiş oluruz. Bunlar düşünme ve hissetme işlevleridir. Tüm işlevleri içermemesi bakımından bu isimlendirme eksik kalacaktır. Ruhsal işlevler dediğimizde ise akli olmayan

* Bu terimle kişiliğin kısmen veya tamamen *ayrıştığı* psikolojik süreci kastediyorum. Özdeşleşme öznenin nesne uğruna kendine yabancılaşmasıdır, deyim yerindeyse özne kılık değiştirir. Örneğin babayla özdeşleşme pratikte babanın davranışını benimsemektir, sanki oğul ayrı bir birey değil babasıyla aynıdır. *Özdeşleşme taklitten* farklıdır, *özdeşleşme bilinçdışı taklittir*, taklitse bilinçli kopya etmektir. (...) "bkz." Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 50-51.

⁵³ Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinall, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 77-78.

yargı ve değerlendirme içermeyen duyum ve sezgi fonksiyonlarını ifade etmiş oluruz. Bu da diğer işlevleri içermediği için eksik bir ifade olur.

Jung'a göre yapısal olarak bilinçdışında hazır durumda olan, daha sonra bütünden ayrılarak kişiliği oluşturacak birtakım işlevler vardır. Jung, bu işlevlerin, anlık içeriklerinden çok psişik kavrama kabiliyetleri ile ilgili olduğunu ifade eder. Bunlar düşünme, hissetme, duyum ve sezgidir. *Psike pusulası*⁵⁴ adını verdiği diyagramda Jung'un *superior fonksiyon* ya da *üst işlev* olarak nitelendirdiği işlev, bilmeyi sağlayan ve düşünce üreten düşünme işlevidir. Düşünme işlevi yargılarda bulunur, bu yönüyle iradeye dayalı akli bir fonksiyondur. Yargılar sonucunda düşünceler oluşturulur. Bir diğer akli fonksiyon olarak hissetme de yargılarda bulunarak bir takım değerlendirmeler yapar. Doğru ya da yanlış esas alan düşünme işlevi bilme yoluyla, iyi ya da kötüyü esas alan hissetme fonksiyonu duygular vasıtasıyla değerlendirir. Bu iki işlev birlikte aynı anda faaliyet gösteremez. Biri daha fazla kullanılır, daha fazla vurgulanan işlev ön plana çıkar ve diğerini dışlar. Bilinç aynı anda tek bir olguya odaklanabilir.

Yargılara dayanmayan ve değerlendirilmemiş algılarla iş gören, dolayısıyla akli olmayan diğer iki işlev duyum ve sezgidir. Duyum gerçeği olduğu gibi kavrar, sezgi de duyum gibi çalışır ancak farkı bilinçli duyu malzemelerini daha az kullanır. İçsel algı malzemelerine başvurarak herhangi bir şeyin mevcut potansiyelini kavrar. İnsanın personasının işlerlik kazanabilmesi için bu işlevlerin kişinin yaşına, kültürüne ve yaşantısını etkileyen özelliklere bağlı olarak ayrılmaları zorunludur. Ancak daha fazla başvurulan, kullanılan işlev farklılaşacaktır. Bu baskın işlev ise bilinçli tutuma kendi özelliğini verir. Jung, tutum tiplerini *içedönüklük* ve *dışadönüklük* olmak üzere ikiye ayırmıştır. Jung, dışadönüklüğü "Dışsal nesnelere dönük ilgide yoğunlaşmaya yönelik tutum."⁵⁵ olarak ifade etmiştir. İçedönüklüğü ise "Özel ruhsal içerik yoluyla yaşama uyum

⁵⁴ "bkz." Carl Gustav Jung, *İnsan ve Semboller*, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2009, s. 60.

⁵⁵ "bkz. açıklamalar bölümü" Carl Gustav Jung, *Anılar Düşler Düşünceler*, çev. İris Kantemir, İstanbul: Can Yayınları, 2017, s. 418.

sağlama diye nitelendirilebilecek tutum.”⁵⁶ olarak ifade etmiştir. Düşünme işlevi bilinçli, hissetme işlevi bilinçdışıdır. Duyum ve sezgi işlevleri bazen bilinçte bazen bilinçdışında bulunarak psişik faaliyet gösterirler.

Jung insanın yönelim için kullandığı bu işlevlerden duyumu, “bir şeylerin var olduğunu duyumsal algılama yoluyla bildiren bir işlev”⁵⁷ olarak tanımlamıştır. Duyumla ilgili olarak Jung öncelikle bedenün uzamda kapladığı yerin ve fiziksel özelliklerinin, ardından da bunların duyumsal olayların algılanmasının (acının, ağrının, hoş olup olmadığının vs.) yer aldığını belirtmiştir.⁵⁸ Jung’a göre, *his tonlu bir işlev** olsa da, hissetmeden ayrı olarak değerlendirilmesi gerekir. Yine duyum bu bağlamda hem fiziksel uyarıların varlığını bildirmesiyle dışsal, hem de beden duyularının his tonlu algılar taşıması yönüyle içsel bir karaktere sahiptir. Duyumlar bir nesnenin var olduğunu belirtirler, ancak onun ne olduğu ile bir değer taşıyıp taşımadığı konusunda bir şey bildirmezler. Duyum bu yapıyla Jung’un *ektopsişik*, yani ruh dışı anlamında kullandığı bir terimdir.

Jung, somut duyum ve soyut duyum olmak üzere, duyum işlevini ikiye ayırarak ele almıştır. Somut duyum bütün duyu verilerini kapsarken, soyut duyum psişik öğelerden arındırılmış duyu verilerine odaklanır. Jung, somut duyumun kaba ve ilkel bir yapıda olduğunu söyler. Somut duyumun farklı psişik öğelerle örneğin hislerle karışmış bir yapıda olduğunu savunur.

Jung *Analitik Psikoloji Sözlüğü* isimli eserinde somutluk kavramını ele almış, Batı dillerinde somutluğun “birlikte gelişme” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Jung, *birlikte gelişme* deyiimiyle ayrılmamış işlevlerin birlikte gelişmesini kastederek somutluk kavramını ele almıştır.

⁵⁶ “bkz. açıklamalar bölümü” Carl Gustav Jung, *Anılar Düşler Düşünceler*, çev. İris Kantemir, İstanbul: Can Yayınları, 2017, s. 419.

⁵⁷ Carl Gustav Jung, *İnsan ve Sembolleri*, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2009, s. 61.

⁵⁸ Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Çev. Engin Büyükinall, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 78.

* Duyum öğesinin his tonlu bir işlev olarak ifade ederken his tonlu yönünü şöyle ifade ediyor: (...) Bir yandan fikir oluşturma sürecinin öğesidir, çünkü dış nesnenin algılanan imgesini zihne iletir; öte yandan his öğesidir, çünkü bedendeki değişikliklerin algılanmasıyla hisse *tesir* karakteri verir. (...) “bkz.” Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 19.

Jung'a göre bu kavram saf halde olmayıp, bir karışım halindedir. Duyu verilerinin ilettiği malzemeyle örtülü durumdadır. Somut düşünme bu yönüyle duyuma ilgilidir. Somutluk durumu, gizemli katılışın, bireyin dış nesnelere kaynaşmasını temsil etmesi gibi, düşünme ve hissetmenin duyuma kaynaşmasını temsil eder. Jung, somutluğun dezavantajının diğer işlevlerin duyuma boyun eğmesi olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Jung, normal durumlarda duyumun belli bir *orantıyla** uyarınları algıladığını, ancak psikopatolojik durumlarda bu orantının kaybolduğunu belirtmiştir. Anormal derecede karışım halinde olduğunda karıştığı işlevlerin duyuma baskın çıktığını ifade eder. Jung bu konuda açıklama getirirken şu örneği veriyor: “(...) Nevroz psikolojisi bunun öğretici örneklerini verir, çünkü başka işlevlerin kuvvetle *cinselleştirildiğini* (Freud) yani bunların cinsel duyuma karıştırıldığını sık görürüz.”⁶⁰ Somut duyum durumunda bireyliğin kolektifliğe feda edilmesini Jung şöyle dile getiriyor:

(...) Somutluk olguların önemine çok değer verir ve nesnel verilerin uğruna bireyin özgürlüğünü bastırır. Fakat bireyi hem fizyolojik uyarınlara hem de dış gerçekliklere zıt bile olabilen etkenler koşullandığından somutluk bu iç etkenleri nesnel verilere *yansıtma*yla sonuçlanır ve tıpkı ilkel örneğindeki gibi basit olgulara neredeyse batıl inançla saygı göstermeye neden olur. Somut hissetmenin iyi bir örneği Nietzsche'nin diyete ve Moleschott'ın materyalizme (“İnsan ne yerse odur”) aşırı önem vermesidir. (...)⁶¹

Somut duyum, yapısı gereği ilkelerde ve çocuklarda daha gelişmiş durumdadır. Soyut duyum daha çok sanatçılarda görülür. Soyut duyum, eğitilmiş ve estetik bir özellikteki farklılaşmış bir işlevin ortaya çıkardığı duyumdur.

Jung soyutluk kavramını *Analitik Psikoloji Sözlüğü* adlı eserinde, saf halde bulunmayan nesnelere anlamlı ilişkisi bulunmayanlardan

⁵⁹ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 72-73.

* Jung'un oran kelimesiyle kast ettiği fiziksel uyarıcıların yoğunluğu ve enerji değeriyle algılamamız arasında belirli bir ilişkinin bulunduğu.

⁶⁰ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 21.

⁶¹ Jung, *Analitik*, s. 73.

arındırılarak ortaya çıkan içerik olarak nitelemiştir.⁶² Jung'a göre, karışım halindeki nesneye bitişik olarak bulunan öğelerin sıyrılarak, saf nesneye odaklanmak, soyutlama yapmak demektir. Diğer bir ifadeyle nesneye yönelim anlamında enerji değerinde azalma olması da bir soyutlama durumunu anlatır bize. Jung, bu durumda soyutlamanın libidonun içe dönmesi anlamında da anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Fikirlerin oluşabilmesi için soyutlamanın en yüksek düzeye ulaşması gerekir. Çok az da olsa karışım bulunan, diğer bir deyişle temsil edilebilir niteliği olan nesne için bile soyutluktan bahsedemeyiz. Çünkü o, hala somut haldedir.⁶³ Jung, soyutlama yapmayı ruhsal enerji kavramıyla ilişkilendirerek şu şekilde açıklamıştır:

(...) Nesneye karşı soyut bir tutum benimsediğimde nesnenin tamamının bana tesir etmesine imkân vermem; ilgisi bulunmayan bütün kısımları dışlayarak dikkatimi bir kısmına odaklarım. (...) Nesneye yüklediğim değer veya nesnenin benden aldığı enerji veya *libido* diye anladığım 'ilgi' irademin dışında olabilir veya ben onu bilmeyebilirim. Soyutlama sürecini libidonun nesneden uzaklaşması, değer nesneden başka bir yöne, soyut öznel içeriğe akması diye tasavvur ediyorum. Dolayısıyla benim için soyutlama *nesnenin enerji değerinin azalması* anlamına geliyor. Başka bir deyişle soyutlama, libidonun içe dönme hareketidir.⁶⁴

Kişiliğin bir diğer akli işlevi olan düşünme, kendi yasalarına uygun bir şekilde fikirleri birbirine bağlayarak kavramlar oluşturur. İradenin, dolayısıyla psişik enerjinin yönelttiği düşünme etkin düşünmedir. Kendiliğinden bir oluş şeklinde gerçekleşen, iradenin aracılık etmediği düşünme ise edilgen düşünmedir. Jung, yönlendirilmiş düşünmeyi *idrak*, yönlendirilmemiş düşünmeyi *idrak sezgisi* olarak adlandırmıştır. Edilgen düşünmenin, insanlık tarihinin ürünü olması yönüyle Jung şunları vurgulamıştır:

(...) Nesnel değerleri geçerli ilan etmemize imkân veren akli tutum tek bir bireysel öznenin işi değildir, insanlık tarihinin ürünüdür. (...) Çoğu nesnel değer – ve aklın kendisi de – yüzyıllardır bize devredilen iyice yerleşmiş

⁶² Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 73-74.

⁶³ Jung, *Analitik*, s. 73-75.

⁶⁴ Jung, *Analitik*, s. 74-75.

fikir kompleksleridir. (...) Canlı organizmanın çevrenin ortalama etkilerine karşı benimsediği tepki varoluşunun zorunlu koşulu olmasaydı – Schopenhauer’in daha önce açıkladığı düşünce – önceden var olan, metafizik, evrensel “Akıl” dan söz edilebilirdi. Bu nedenle insan aklı nesnel değerlerimizi oluşturan iyice yerine oturmuş fikirler komplekslerinde tortusunu bırakan ortalama olaylara uyum sağlamasının ifadesinden ibarettir. Dolayısıyla aklın yasaları benimsenmiş ortalama “doğru” tutumu belirleyip yöneten yasalardır. Bu yasalara uygun her şey “aklı” bunlara ters düşen her şey “akıldışı”dır.⁶⁵

Nesnelerin değerine ilişkin yargılara ulaşmamızı sağlayan ve bir değerlendirme faaliyeti olarak psişik sürece katılarak, bireyin kendi bilincine varmasına olanak tanıyan işlev duygular ve eşlik ettiği duygulanımlardır. Jung’a göre duyum, algılanan nesnenin değerine ilişkin duygusal uyarılar da içerir. Jung duyguların kapsamı ile ilgili olarak şunları belirtmektedir:

Dolayısıyla hissetme tamamıyla öznel bir süreçtir, her duyumla ittifak yapmasına rağmen dış uyaranlardan her yönden bağımsız olabilir. “Aldırmazlık” duyumunda bile bir “his-tonu” yani aldırmazlığı hissetme vardır, bu da yine bir değerlendirme ifade eder. Bu nedenle hissetme bir tür *yargıdır*, kavramsal ilişkiler kurmak değil, kabul veya reddetmek için öznel ölçütler öne sürmek amacı gütmesiyle idrak yargısından ayrılır. (...) ⁶⁶

Jung’a göre his ne kadar somutsa o kadar öznel bir karakterdedir. His soyutlaştıkça nesnelliği ve evrenselliği de artar.

Jung, sezgilerin algılara bilinçdışı yollarla aracılık ettiğini belirtir. (...) Jung’da sezgi, içgüdüsel kavrama demektir.⁶⁷ (...) Somut sezgi şeylerin gerçekliği ile ilgili algılara, soyut sezgi düşünsel bağlantılarla ilgili algılara aracılık eder.(...) ⁶⁸ Sezgiler ilkelerin ve çocukların psikolojilerinde belirgin olarak gözlenir. Sezgi, mitolojik imgeleri çağrıştırarak fikirlerin oluşmasını sağlar.

⁶⁵ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 10.

⁶⁶ Jung, *Analitik*, s. 35.

⁶⁷ Jung, *Analitik*, s. 63.

⁶⁸ Jung, *Analitik*, s. 64.

Jung *Analitik Psikoloji Sözlüğü* isimli eserinde ampirik bilimin tutumuna dair görüşlerini eleştirmiştir. Çünkü Jung'a göre ampirik bilim var olanı değil varsayılanı inceleme eğiliminde olmuştur. Oysa bu durum Jung'un, insan bireyinin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde tam bir ruhsal değerlendirme olacağı şeklindeki anlayışından oldukça uzaktır. Bu yaklaşım salt aklın insanı duygularından arındıran ve insanı bu şekilde değerlendiren, duyum ve sezgi gibi iki akıl dışı öğeyi bağlamın dışında kabul eden anlayışın yansımalarıdır. Jung, varsayılanı incelemenin ise incelenmek ya da gözlenmek üzere seçilen parça üzerinde düşünmek olduğunu söylemiştir. Jung, bu şekilde çalışan bir aklın bütün üzerinde düşünmediğini belirtir. Jung, bu durumda nesnenin özünde bulunmayan kısımla ilgilenmeye başlayan aklın yönelme özelliğini kaybedeceğini söylemiştir. Oysa bilinçli bir akıl, duyum ve sezgileri kararlı bir biçimde hareket eden bilincin iradi yönelimiyle denetlediği akıldır. Akli işlevlerini yitiren düşünme ise Jung'a göre ya duyumsal ya da sezgisel olacaktır. Jung, duyum ve sezgiye, aklın yasalarına uyum gösterdiklerinde tamamlanma özelliği göstereceklerinden akıldışı işlev adını verdiğini belirtmiştir.⁶⁹ Yine buradan anlıyoruz ki bu tamamlanma sürecinde düşünme ve hissetme tamalgı faaliyeti olarak etkinlik gösterirler.

Jung'un psişik tamamlanmışlık süreci bilinçli aklın bilinçdışı ile bütünleşmesine dayanır. Bu yüzden olması gerekeni inceleyen salt akılcılığın savunduğu ampirik bilimin bu eksik tutumu bilinçdışı gibi önemli bir parçayı psişik bütünlüğe dahil etmez. Kuramını ve kuramına ait terimlerini bu bütünlüğü esas alarak oluşturan Jung'un yaklaşımı ve yöntemi, olanı (bilinçdışını) incelemek üzerinedir.

⁶⁹ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016, s. 9.

3. BÖLÜM

BİLİNÇDİŐI DAVRANIŞLARIN KÖKENLERİ

Jung yaşadığı dönemin krizlerinden, toplumsal problemlerinden bahsederken, insanın doğasından kopartılan bir parçanın yani bilinçdışının aynı titizlikle yerine koyulması gerektiğini belirtir. Çünkü insan bireyini doğru anlamamızın yolu budur. Jung'a göre duygularından arındırılmış olan ve salt aklıyla hareket ettiğine inanan Batılı insan bireyinin karşılaştığı problemler bunu açıkça ortaya koymuştur. Salt akılcılığın modern Batı dünyasını sürüklediği sorunların köklerini Jung şöyle betimliyor;

“ Bilincin en üst noktasında dururuz, çocuksu bir şekilde yolun bizi yukarı doğru daha yüksek zirvelere götüreceğine inanırız. Bu olanaksız, hayali bir gökkuşaağı köprüsüdür. Bir sonraki zirveye ulaşabilmek için ilk önce yolların ayrılmaya başladığı vadiye inmemiz gerekir... Bilinçli aklın bilinçdışına gösterdiği direnç ve onu küçümseme çabası insan psişesinin gelişiminde tarihsel bir zorunluluktur, aksi takdirde bilinçli akıl hiçbir zaman kendisini ayırıştırılamayabilirdi.” Ancak modern insanın bilinci, kökeninden, yani bilinçdışından çok uzaklara gitti; bilinçdışının bilinçli niyetlerimiz doğrultusunda değil, otonom bir sistem içerisinde hareket ettiğini unuttuk. (...)⁷⁰

Jung *Keşfedilmemiş Benlik* adlı eserinde de modern bireyin acıklı durumundan bahseder. Aslında çıkış noktası, dünya savaşlarını insanlığa yaşatan ve tüm dünyanın yükünü sırtında taşıdığını düşündüğü bireyin kendine yabancılaştığı bir dönemde psişik salgınlara sebebiyet verecek kaynakla yeniden yüzleşmek üzerinedir. İnsanın gerçek doğasına yabancılaşması, insanlık adına psişik salgınlara sebep olabilecek bir tehlikedir. Çünkü bilinçdışının hâkim olduğu psişe, çocuklarda, ya da Aristoteles zamanındaki bireyleşme olanağı olmayan kadınlardaki gibi ilkel bir özellik gösterir. İlkelin psikolojisi ise, psişesi ayrılmamış işlevler içeren

⁷⁰ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 112-113.

kitle bireyinin ruhunda barındırdığı özelliklere benzer. Freud ilkel ile büyük benzerlik gösteren kitle bireyinin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

<< (...) bilinçli kişiliğin kaybolarak bilinçsiz kişiliğin egemenliği ele geçişi, duygu ve düşüncelerin telkin ve bulaşım (sirayet) sonucu aynı yöne yönelişi, telkinle alınan direktifleri vakit geçirmeden gerçekleştirme eğilimi, yani bireyin artık kendisi olmaktan çıkıp istem gücünden (iradeden) yoksun bir otomat durumuna girişi.>>⁷¹

Ancak Jung'a göre bu durumun aynı zamanda olumlu bir tarafı da vardır. İnsan, yabancılaştığı doğasıyla yüzleşecek cesareti kendinde bulup mücadele ederse, bireyleşme yolunda değişip gelişebilir ve hatta *dört başı mamur bir insan** olmaya yaklaşabilir.

Erich Fromm'a göre "yalnızca düşünmeye cesaret edersek kendimizi *yetkenin* egemenliğinden kurtarabiliriz."⁷² Fromm, kişinin aksi taktirde düşeceği durumu şöyle betimlemiştir:

(...) İnsan, enerjisini kendi üst benliğinin hedefleri doğrultusunda toplayamazsa daha düşük hedeflere yöneltir; eğer kafasında dünyanın ve kendisinin dünyadaki konumunun gerçeğe yaklaşan bir resmi yoksa göz boyayıcı bir resim yaratır ve bu resme dogmalarına inanan bir dindarın inatçılığıyla sıkıca sarılır. Elbette "insan yalnızca ekmekle yaşamaz." Elbette felsefenin iyi ve kötü, daha üstün ve daha aşağı, doyurucu ve yıkıcı biçimleri arasında seçme şansına sahiptir.⁷³

Jung bir yandan insanlığın kaderiyle ilgili kaygılarını ifade ederken, öte yandan bilinçdışı psişik yaşamın göz ardı edilmesi sonucu yaşanmış olan ya da yaşanabilme ihtimali bulunan psişik salgınları her defasında vurgulamıştır. Bilinçli faaliyetler gibi bilinçdışı faaliyetlerin de birtakım ürünler ortaya koyduğunu belirtmiştir. Bu ürünler bilinçli alanın deneyimlenmiş bölümünden çok daha kapsamlı ve karmaşık içeriklerin izlerini taşır:

⁷¹ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, 2015, s. 15.

* Jung bu söylemi bilinçli akıl ile hareket eden ideal bir insan tipolojisini ifade etmek için kullanmıştır. Dört başı mamur insan, psişik bir idealin gerçekleştiği insandır. Jung'un düşüncesinde bu insan tipi kendini gerçekleştirme ya da tamamlanmaya çok yaklaşmış bir tiptir. Çünkü tümüyle kendini gerçekleştirme ya da tamamlanma mümkün değildir. Jung'a göre bu ideale sadece yaklaşılabilir.

⁷² Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 24.

⁷³ Fromm, *Psikanaliz*, s. 37.

(...) Basitçe söylemek gerekirse: her şeyi bilmediğimize göre, her deneyimde, gerçekte veya nesnede bilinmeyen bir şey bulunmaktadır. Bu yüzden, eğer bir deneyimin tümünden bahsediyorsak, “tümü” kelimesi, deneyimin sadece bilinçli kısmına gönderimde bulunabilir. Yaşadığımız herhangi bir deneyimin, nesnenin tümünü kapsadığını varsayamayız, buna göre, nesnenin mutlak tümünün, yaşamadığımız deneyimi de kapsamı gerektiği açıktır. Daha önce değindiğim gibi, aynı şey, her deneyim için ve aynı zamanda mutlak tümü bilinçten daha fazla yer kaplayan psike için de geçerlidir. Diğer bir deyişle, psike genel kurala istisna oluşturmaz ve evren ancak bizim psişik organizmamız izin verdiği ölçüde kurulabilir.⁷⁴

Jung’un Freud ve Adler için yaptığı eleştiriler onların insanı eksik bir bakış açısıyla değerlendirmelerinden kaynaklanır. Jung’a göre Freud, insandaki psişik yetilerin gelişimini ve zihinsel süreçlerin değerlendirmesini sadece cinsellikle açıklamaya çalışmıştır. Freud’a göre psişik süreçlerde yaşanan sıkıntı ve sorunları sadece cinsellik bağlamında ele alıp çözümleyebiliriz. Adler de Freud’un bu yaklaşımına benzer şekilde psişik süreçleri aşağılık kompleksi ile anlama çabasında olmuştur. Jung karmaşık bir yapı olan psişik sistemin tek bir sebep olarak cinsellikle ele alınıp değerlendirilmesini eleştirmiş ve insanın diğer yönlerinin de göz önünde tutularak değerlendirme yapılmasını önermiştir.

Şimdi sizden bir şeyi daha aydınlatmanızı rica ediyorum: cinselliği tüm duyguların anası olarak mı alıyorsunuz? Size göre cinsellik kişiliğin bileşenlerinden sadece bir tanesi (yine de en önemlisi) değil mi ve bu yüzden cinsel kompleks isterik hastalık imgesinin en önemli ve en sık rastlanan unsuru değil mi? Gerçi cinsel kompleksin de belirlediği ama ağırlıklı olarak bir yüceltmeden ya da cinsel olmayan bir kompleksten (meslek, konum vb.) kaynaklanan isterik belirtiler yok mu?⁷⁵

Adler, insanı aşağılık kompleksi ile ele alır. Jung’a göre bu da bir hatadır. Jung, ne Freud gibi kuramını insanın bir yönü olan cinsellikle ne de Adler gibi aşağılık komplekslerinin insanı güçlü kılması gibi bir görüşten yola çıkmıştı. Onun yaptığı varsayılanlar kadar var olanları da tüm

⁷⁴ Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınevi, 2010, s. 39.

⁷⁵ Sigmund Freud, *Freud-Jung Mektuplaşmaları*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Düşün Yayınları, 1995, s. 73.

yönleriyle inceleme girişimiydi. Jung insanın tam bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini belirten bir görüş öne sürmüştür. Çünkü Jung'a göre gerçeklik bilinç ve kişisel bilinçdışı kavramlarıyla sınırlı değildir. Jung Freud'dan farklı olarak ve onu aşarak kolektif bilinçdışı kavramını kullanır ki bu alan çok geniş bir alandır. Jung, bu kapsamda bilinçdışının gerçekten bilinçdışı olduğu yönündeki söylemini bilinçdışının sınırlarının genişliğini vurgulamak için kullanır.

Freud'un çağrışım yöntemi çocukluğa inilen bir hipnoz haliyle başlarken, Jung insanın psişesinde oluşan travmaların geçmişten çok bugün yaşadıklarıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Freud'un yöntemleri sebep sonuç ilişkisine dayanıyordu ve Freud'un rüya yorumlarında çok az özgür iradeden bahsedilebilirdi. Oysa Jung'un genişletme yöntemi var olan mevcut psişik içeriğin genişletilerek rüyanın anlamını ortaya çıkarmaya dayanmaktaydı. Ve psişenin bilinçdışı süreçlerdeki tutumunun özerk olduğunu söyleyen Jung, aynı zamanda iradeden bağımsız çalıştığını belirtmekteydi.

İnsan kişiliğinin iki şeyden oluştuğunu varsayabiliriz: önce bilinçlilik ve bunun içine giren her şey, ve ikinci olarak, bilinçdışı psikenin sınırsız genişlikteki hinterlandı. İlki söz konusu olduğunda, bilinç az ya da çok kesinlikle tanımlanabilir ve sınırları belirlenebilir, fakat insan kişiliğinin toplamına gelince, tam bir tanımın olanaksızlığı kabul edilmelidir. Diğer bir deyişle, her kişiliğin sınırlanması ya da tanımlanması olanaksız olan ekleri vardır; çünkü kişilik, gözlemlenebilir ve bilinçli bir kısımdan oluşmakla birlikte bu kısım, gözlemediğimiz bazı gerçekleri açıklayabilmek için var olduğunu varsaymak zorunda kaldığımız belirli faktörleri kapsamaz. İşte bilinmeyen söz konusu faktörler, bizim bilinçdışı dediğimiz şeyi oluşturur.⁷⁶

Jung, eserlerinde sık sık bilinçdışının baskın olduğu kolektif yaşam süren ilkellerden ve kitle insanından bahsetmiştir. Jölende Jacobi Jung'un bilinçdışı kavramının göz ardı edilmesinin doğurduğu sonuçları şöyle ifade ediyor:

Kendini nesneden ayırt edememek ilkel insanlara, bir de çocuklara özgü bir durumdur. Saf, toy, olgunlaşmamış olanlarda –ilkelerde ve çocuklarda-

⁷⁶ Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınevi, 2010, s. 38-39.

bireysel psişenin içerikleri henüz kolektif psişenin içeriğinden ayrıştırılmamıştır; henüz birbirinden ayrılıp belirginleşmemişlerdir, daima bir çeşit 'ortaklık' söz konusudur. 'Çünkü Jung'un da dediği gibi "tanrılar ve iblisler psişik yansımalar, dolayısıyla da bilinçdışının içerikleri olarak değil, aşikar gerçeklikler olarak düşünülüyorlardı.' İnsanlar tanrıların gerçekten var olmadıklarını ve sadece birer yansıtma olduklarını ancak aydınlanma çağında keşfedebildiler. Böylece tanrıların işi bitirilmiş oldu. Ancak buna karşılık gelen psikolojik fonksiyon baştan savılamadı; o bilinçdışına gömüldü ve bunun sonucunda insanoğlu bir zamanlar tanrısal imgeler kültüründe toplanıp saklanan libidonun fazlalığıyla (artıklarıyla) zehirlendi.⁷⁷

Jung'a göre bilinçdışını ve ona ait süreçlerdeki ürün ve yansımaları göz ardı etmek her zaman tehlikeli sonuçlara yol açabilir. Nüfuz ettiği kitlelerde sirayet yoluyla bulaşarak, psişik tahribatların yol açtığı vahşet ve cinayetlere sebep olabilir. Jung, bilinçdışını, insanın tamlığı içindeki gerçek öneminde ve değerinde bağımsız olarak ele alarak, bu şekilde anlamaya çalışmanın en doğru tutum olduğunu belirtmiştir. Yukarıda ifade edilen ilkel insanın psişesinin kolektiflikten bireyselliğe geçemeyişi ve bunun sonuçlarını ifade ettikten sonra şimdi modern yaşamı acıklı kılan insanın bireyleşmesine mani olan kolektif yapılardan daha doğrusu kolektif bir yaşamı zorunlu kılan yapılardan ve bunları nasıl zorunlu kıldığından bahsedeceğiz. Bu yapılar sadece arkaik dönemin kolektif yaşamı içinde yaşayan ilkel insan için geçerli olmayıp, modern dönemde devlet ve din gibi kolektifliğin yaygın olarak görüldüğü kurumlarda da bulunur. Jung, din ve devlet gibi kurumların gerçek özelliklerinden saparak özerklik kazandıklarını belirtmiş ve bu yönüyle insanın bireyleşmesini engelleyen yapılar olarak değerlendirmiştir. Şöyle ki: Fromm dinleri yetkeci ve insancıl dinler diye iki grupta değerlendirmiştir. Fromm'a göre yetkeci dinler insanın ahlaki ve kişisel gelişimine mani olmakla kalmayıp, Tanrı'ya bağımlı da kılmaktadır. İnsancıl dinler ise, insanın içindeki potansiyeli gerçekleştirecek cesareti sergilediğinde Tanrı'nın emirlerine layıkıyla uyan ve hatta Tanrının

⁷⁷ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 127-128.

yeryüzündeki temsilcisinde olduğuna inanılan Hz. İsa'da olduğu gibi bir din anlayışını tasvir etmektedir. Hem Fromm'da hem de Jung'da insanın bireyliği yüce bir güç karşısında feda edildiği vurgulanır.

Bu tehdit ve vaat birleşimine boyun eğmesi insanın gerçek 'düşüşüdür'. O, güç-üstünlüğüne boyun eğerek, kendi gücünü, etkisini yitirmektedir. Yani kendisini insan kılan tüm yetenekleri kullanma gücünü yitirmekte, usu artık iş görmemektedir. Böyle biri zeki olabilir, kendisini ve nesnelere yönetebilir, ama doğruluk olarak kendisinden üstün olanların *doğruluk* diye adlandırdıkları şeyi kabul eder. Sevme gücünü yitirir: Çünkü duyguları dayandığı kimselere bağlanmıştır. Ahlak duygusunu yitirir: çünkü güç sahibi olan kimseleri sorgulamaktaki ve eleştirmekteki yeteneksizliği onun herhangi bir kimse ya da şeyle ilgili ahlaksal yargı gücünün etkisini azaltır. O, önyargılara ve boş inançlara av olmuştur. Çünkü bu türden yanlış inançlarını dayandırdığı öncüllerin geçerliliğini sorgulamakta güçsüzdür. (...)⁷⁸

Devlet kurumu içerisindeki kişinin düştüğü durumda bundan pek farklı değildir. Jung'a göre insan kişisine bireyselleşme olanağının tanınmamasında bilimsel akılcılık etkin bir rol oynar. Jung'a göre, bilim yargılama yeteneği olan ve ahlaki tercihler yapabilme gücüne sahip bireyler yerine soyut devlet fikrini benimsemiş kolektif zihniyetin taşıyıcısı kişiler oluşmasına zemin hazırlar. Kişisel tercihlerin yerini kolektif hareket eden ve her şeyi devletten bekleyen kişiler alır. Jung, *Keşfedilmemiş Benlik* isimli eserinde bu fikirden, yani kişilere benimsetilen soyut devlet fikrinden bahseder. Soyut devlet fikri oluşturulmuş kolektif zihniyetin taşıyıcısı kişilerin olduğu toplumlarda, devlet kişilerin nerede çalışacağını belirler, onların barınma, eğlenme vb. ihtiyaçlarının giderilmesinde onlar adına karar verir. Jung, devletin kurumlarında çalışanlar ile onları yönetenlerin çalıştıkları bürokratik işlerde uzmanlaşmaları dışında herhangi bir kabiliyeti olmayan ve işleri dışındaki alanlarda herhangi bir fikri varlık sergileyemeyen otomatlara dönüşümünü anlatmıştır.

Din olgusu da kişiyi kendine yabancılaştırma konusunda devlet olgusundan farklı değildir. Jung'a göre dinler insanın psikolojik dengesini

⁷⁸ Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, çev. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 260.

sağlayan olgulardır. Jung, dinlerin insan bireyinin ruhsal yaşamına etkilerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

Nasıl ki sosyal bir varlık olarak insan uzun vadede toplumla bağı olmadan yaşayamazsa, birey de dış faktörlerin yıkıcı etkisini göreceli olarak azaltabilen dünyaötesi bir prensip olmadan hiçbir zaman varoluşu ve spiritüel ve ahlaki özerkliği için gerçek bir neden bulamaz. Tanrıya bağlanmayan bir birey dünyanın fiziksel ve ahlaki kısırtıcılığına kendi kaynakları ile direnemez. (...)⁷⁹

(...) Bütünüyle doğal bir adamın ve onun dünyevi varlığının ötesine işaret eden ruhani bir amaç, ruh sağlığının kesin gerekliliğidir; bu, tek başına dünyayı kaldırmanın mümkün olduğu ve doğal durumu kültürel bir duruma dönüştüren bir Arşimet noktasıdır.⁸⁰

Jung, dinlerin Erich Fromm'un yetkeci din anlayışları adı altında belirttiklerine benzer şekilde insanın Tanrıya bağımlı olması durumundan bahseder. Bu şekildeki din anlayışı, kolektif zihniyetin din anlayışıdır. Jung, bu durumda din yerine iman kavramının kullanılmasının daha doğru olduğunu belirtmiştir. Çünkü daha öncede ifade ettiğimiz din ve dine ait süreçler ancak birey ile Tanrı'nın öznel etkileşimine bağıdır. Öznel etkileşim yitirilirse oluşan nesnel durum kitle zihniyetini dengeleyen bir yapıya dönüşür. Jung, bireyliğın yitirildiğı ve tercihlerin bireysel irade yerine kitle sorumsuzluğuyla yerine getirildiğı, bireysel eğilimlerin kolektif davranışlara dönüştüğü bu durumlarda ahlaki seviyenin düştüğünü belirtmiştir:

(...) Tıpkı kilise gibi, Devlet de kişilerden şevk, özveri ve koşulsuz sevgi talep eder. Nasıl ki dinler "Tanrı korkusu" na gerek duyar veya bunun var olduğunu farz ederlere, diktatör Devlet de gerekli korku ortamını yaratmaya aynı ölçüde özen gösterir.⁸¹

Jung'a göre böylece insan yerine başkası konulabilir bir eşya, herhangi biriyle yeri değiştirilebilir bir meta halini alır. Din ve devlet kurumuyla olan münasebeti kişiye yalnızlaşma olanağını tanımaz. O da diğerleri gibi kitle

⁷⁹ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s. 60.

⁸⁰ Carl Gustav Jung, *Kişiliğın Gelişimi*, çev. Duygu Olgaç, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 102.

⁸¹ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s. 63.

zihniyetinin taşıyıcısı olur. Böylelikle arkaik insandan, ilkelerin yaşantısından çok da farklı olmayan bir durum ortaya çıkar. Jung'a göre İkel toplulukta yaşayan insanın kolektif pozisyonu da, modern dönemin maddeci düşüncesi de, insanın sonuç olduğu noktasında buluşurlar. Tüm bu anlatılanların yanında Jung'a göre yaşantımızın hayat biçiminde karmaşıklaşan yapısında gerçeklik olarak değerlendirdiğimiz şeyler değerlerini eşsiz olmalarından, istisna olmalarından alırlar. Yani birey gerçekliğini, ilkel ve kitle bireyinde veya din ve devletin birer birime dönüştürdükleri insan olarak, ya da ilkel yaşamın kolektif düşüncesinin ve modern dönemin materyalist düşüncesinde bulunan ve bireyin bir sonuç olduğu yönündeki fikirlerin vücut bulduğu öznelerde bulamaz. Ancak kendisi için, kendisinin çaba sarf ederek kendileşme yolculuğunda yaşadığı gerilimlerin gücünden bulabilir. Fromm bu durumu şöyle açıklıyor:

(...) Kendinin farkında olduğu için güçsüzlüğünü ve varoluşunun sınırlarını kavrar. Kendi sonunu gözler önüne getirir: Ölümü. Hiçbir zaman varlığının ikiye bölünmüşlüğünden kendini kurtaramaz: İstese dahi zihninden vazgeçemez; yaşadığı sürece bedeninden de vazgeçemez- bedeni onu hayatta kalmaya istekli yapar.⁸²

Bilinçdışı süreçlerde ürünler varlıklarından haberdar etmek için birtakım kompleksler oluşturabilir psişede bozucu etki yaratabilirler. Jung bunları ortaya çıkarabilmek için çağrışım deneylerini kullanmıştır. Kompleksler kişiliğin işlevlerine asalak gibi yapışmış halde bulunan belirtilerdir. Bunlar giderek daha baskın hale gelerek bilince egemen olabilirler. Kompleksler, psişik süreçlerin bilinçdışında sürmesini isteyen oluşumlardır. Temelinde ayrılmamış kişilik işlevinin ayrılıp bilince çıkarken karıştığı bilinçdışı içerikle taşınan ve rahatsızlık yaratan bir unsurdur. Kompleksler günlük yaşamda Freudcu dil sürçmeleri şeklinde belirebilir.

(...) Anımsanacak adın yerine geçirilen ad ya da adların, unutulmuş adla kesin bir bağlantısı öldüğünü* sanıyorum: ve bu bağlantının varlığını

⁸² Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 32.

* Eserde bu şekilde geçtiği için bu şekilde aldık, ancak bu kelimenin hatalı olduğunu "öldüğünü" değil "olduğunu" şeklinde olması gerektiğini düşünüyoruz.

kanıtlamayı başarısam, adların unutulma koşullarını aydınlatma yönünde ilerlemeyi umuyorum.⁸³

Ya da Jung'un söylediği gibi, başsağlığı dilenmesi gereken yakını ölmüş bir dostunuza hiç farkına varmadan tebrik dileklerinizi belirtmenize neden olabilir.

Jung bu kompleks yaratan davranışların açığa çıkarılmaları gerektiğini savunur. Çünkü bilinçdışıında asalak haldeki psişik içerik, hastayı durumuyla yüzleştiren gerçeğin açığa çıkmasını sağladığınızda iyileşmeyi sağlayacaktır. Bunun için Jung psişik içeriği ortaya çıkarmada kullandığı çağrışım deneylerini kullanmıştır. Kompleksler dışında psisede, bilinçdışı alanına ait, bilinç ile bilinçdışı arasındaki enerjiyi dengeleyen (telafi edici işlevi bulunan) düşler, vizyonlar ve rüyalar da yer alır. Jung düşleri ve vizyonları da rüyalar kapsamında değerlendirmiştir. Kompleks ve çatışmaların açığa çıkarıldığı ve telafi edici bir diğer bilinçdışı faaliyet rüyalarlardır. Jung rüyalara maruz kaldığımızı söylemiştir. Jung'un rüya yorumları için kullandığı yöntem kuramının ruhuna uygun olarak geliştirdiği amplifikasyon (genişletme) yöntemidir. Jung'a göre kişisel rüyalar (kişiyi ilgilendiren), toplumu ilgilendiren rüyalar ve büyük rüyalar (tüm insanlığı ilgilendiren) olmak üzere üç tür rüya vardır.

Rüyalar yalnızca günlük hayatımızda ahlaki olarak bilincine varmaktan çekinip bilinç eşiğinin altına inmiş içeriklerden, yani kişisel bilinçdışı alandan oluşmaz. Bunun yanında tüm insanlığın korkularını, acılarını, sevinçlerini ve daha birçok özelliğini akli dışavurumun dışındaki yöntemlerle sembolleştirdiği içerikler (kolektif bilinçdışı) de vardır. Bu semboller arketiplerdir. Yani ilk fikirlerdir. Bu simgeler insanlığa ait çok soyut ve karmaşık bir mirasın taşıyıcısıdır. Bunlar nesnelirdir. Ancak bireyin ruhunda çağrıştırdıkları imgelere dönüşebilirler. İşte bu yüzden Jung rüyaların incelenmesinde koşulluluk prensibini ortaya atmıştır. Yani Jung'a göre rüyanın yorumlanması birtakım koşullara bağlıdır. Bu koşullar oluştuğunda, rüyaların bağlamı da oluşur. Yani rüyalar bir dizi halinde

⁸³ Sigmund Freud, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel Yayınları, 1996, s. 37.

seyrederlerken birtakım ipuçları ve izler de taşırlar. Jung, bunlara başvurularak hatalı yorumlamalara düşmekten kaçınılabileceğini söyler.

(...) Jung'a göre simgeler bilinçdışından kaynaklanıyordu ve simgelerin yaratılması bilinçdışının en önemli işleviydi. Bilinçdışının çağdaş işlevi her zaman bulunuyordu ancak simge-yaratma işlevi ancak kişi bunu tanımayı istediğinde ortaya çıkıyordu. Burada Jung'un ürettiklerini sanat olarak görmekten hala kaçındığını görüyoruz. Burada asıl önemli olan sanat değil, simgelerdi.⁸⁴

3.1. Rüyalar

Carl Gustav Jung'a göre bilinçdışı davranışların kökenlerinin araştırılmasında rüyalar ve yorumları en önemli yol göstericilerdir. Rüya psikolojisinin bize sağladıkları konusunda Jung şunları söylemiştir:

(...) O halde rüya psikolojisi bize, karşılaştırmalı anatominin insan bedeninin kapılarını açması gibi, insan psikesinin gelişimi ve yapısını anlamamıza olanak sağlayacak daha genel bir karşılaştırmalı psikoloji sunmaktadır.⁸⁵

Çağdaşlarından Freud' un bilinçdışı kavramını ele alışı ile rüyaları analiz ve yorumlama yöntemleri Jung'un benimsediği yöntemlerden farklı bir yol izler. Jung'da rüyaların içerikleri ile içerikleri oluşturan malzemeler, Freud'unkilerden daha geniş ve kapsamlıdır. Bilinçdışı, günlük olayların etkilerinden bilinçdışının sınırlarının belli olmadığı psişik derinliğin en uç noktalarına kadar uzanabilir:

Doğrusunu araştırabildiğimiz kadarıyla, rüyaların kökleri kısmen bilinçli içeriklerde –günden geri kalan bölük pörçük etkilenimler –kısmen de bilinçdışının biraraya toplanmış içeriklerindedir. Neticede, sırasıyla bilinçli içerikten veya bilinçdışının spontan süreçlerinden ortaya çıkabilirler. (...) ⁸⁶

Rüyaların içerikleri özne tarafından bilinen ve/veya bilinmeyen malzemeden oluşmuş olabilir. Jung'un özellikle rüyalar konusunda vurguladığı bir diğer husus rüyaların yer-zaman-nedensellik gibi etkenlere bağlı olmayışlarıdır. Yine burada özellikle belirtmem gereken bir diğer

⁸⁴ Carl Gustav Jung, *Kırmızı Kitap, Liber Novus*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015, s. 51.

⁸⁵ Carl Gustav Jung, *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 48.

⁸⁶ Jölende Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 103-104.

husus Freud ile Jung'un bilinçdışı kavramını ve rüyaları ele almaları bakımından farklarıdır. Freud rüyalarda ya da bilinçdışı ürünlerde kendini ortaya koyan sembollere sabit ve değişmez anlamlar yükler. Sebep-sonuç ilişkisini Freud rüyaları yorumlamada yöntem olarak kullanır. Bugün yaşanan sıkıntının temelindeki sebepleri geçmişin ve hatta rahatlıkla ifade edebiliriz ki uzak geçmişin, çocukluğun izlerinde arar. O'na göre bugün yaşanan psikolojik sıkıntıların sebebi olsa olsa çocukluktur. Başka türlü söyleyemez. Jung semboller ile kendine özgü rüya yorumlama teknikleri geliştirmiştir. Ancak sebep-sonuç ilişkisini çok kısıtlı olarak kullanır. Çünkü bilinçdışı psişik içeriğin rüyalarda görünen yüzü birden fazla uyarıcı tarafından tetiklenmiş olabilir. Bu konuda bir tek sebebe bağlı kalınamaz. Ve Jung'da sembollerin sabit ve değişmeyen anlamları yoktur.

Jung'un libido düşüncesi Freud'un Viyana'daki danışma odasından çok ötelere yolculuğa çıkmıştı. İlle de cinsel olması gerekmeyen libido, Jung'a göre, kendini ancak sembollerle ifade eder. Bu semboller evrenseldir, dünyanın her yerinde bulunur ve farklı uygarlıkların mitoslarının karşılaştırılmasıyla keşfedilebilir.⁸⁷

Jung'a göre semboller kişiyi etkileyen dışsal ve içsel uyarıcılara bağlı olarak, kişinin psişesinde olayların oluş şekillerine ve durumlarına göre anlam kazanır. Dolayısıyla Jung'cu bir rüya analizi girişiminde kişinin öz yaşam öyküsüne bağlı kalmak önemli bir kural olmakla birlikte her ne kadar kişiye ve analistine bilinçdışı daha sonra gerçekleri anlayacakları şekilde varlığını ortaya koyacağı komplekslerle fark ettirecek olsa da, bu doğrultuda analiz ve çözümlenmelerde bulunmak kolaylık sağlar.

“İnsan akli da, tıpkı beden gibi filogenetik gelişimin izlerini taşır. Bu nedendir ki rüyaların mecazlı dilinin, arkaik bir düşünce biçiminin kalıntıları olması ihtimali şaşırtıcı değildir.”⁸⁸

“Bir rüya” diyor Jung, “ her zaman kendi hedefine göre, kolay fark edilmeyen yollarla olsa bile, kaynaşmış veya başkalaşmıştır, fakat bunu

⁸⁷ Margaret Muckenhoupt, *Sigmund Freud, Bilinçdışının Kaşifi*, çev. Füsun Akatlı, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayın Kurulu, 2008, s. 121.

⁸⁸ Carl Gustav Jung, *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 47.

bilincin ve nedenselliğin amaçlarına karşılık gelen yollardan çok farklı biçimde yapar.”⁸⁹

Bilinçli düşüncenin rüyalarda yalnızca önemsiz bir rol oynadığına kanıt bile gerekmez. Benzer biçimde, eleştirel yetenek ve aktif olmayan duyu organlarının meydana getirdiği çelişmeler de faal değildir. Rüyayı görenin belirli durumuyla ilintili beklentilerin, isteklerin ve korkuların rüyada kendilerini açıkça ortaya koymaları düşünülebilir mi?⁹⁰

Bu durumu belirtmek için Jung: “(...) Bana öyle geliyor ki *tipik motifler*, mitolojideki motiflerle benzerlik göstermeleri sebebiyle oldukça önemliler. (...)”⁹¹ demiştir.

Daha önce ele aldığımız Jung’un rüya yorumlama yöntemlerinin Freud’un rüya yorumlama yöntemlerinden oldukça farklı olmasının sebebi bilinçdışı alanı ele aldıkları kapsamla ilgilidir. Jung, bilinçdışı alan denildiğinde Freud’un belirttiği kişisel bilinçdışına –tüm insanlığın zihinsel mirası olarak düşündüğü- kolektif bilinçdışı kavramını da katar ki bu kişisel bilinçdışından çok daha geniş ve sınırları belli olmayan bir alandır.

Jung rüyaları *özne ve nesne düzeyi** olmak üzere iki düzeyde yorumlamıştır.

⁸⁹ Jölende Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 104.

⁹⁰ Alfred Adler, *Bireysel Psikoloji*, çev. Ali Kılıçoğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2005, s. 278.

⁹¹ Carl Gustav Jung, *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 47.

* (...) Özne düzeyinde rüyanın figürleri ve olayları, rüyayı gören kişinin ‘intrapsişik’ (psişe içinde olan) unsur ve durumlarının yansımaları olarak, *sembolik* açıdan yorumlanır. Burada rüyadaki figürler psişik eğilimleri veya rüya gören kişinin fonksiyonlarını temsil ederler. Rüya durumu da onun kendi psişik gerçekliğini ve kendisine karşı takındığı tavrı yansıtır. Bu şekilde algılandığında rüya içsel veriye işaret eder.

Nesne düzeyinde yapılan yorumda ise rüya figürleri sembolik değil *somut* olarak ele alınırlar. Bu durumda, rüya gören kişinin dışsal gerçeklere veya çevresindeki kişilere karşı takındığı tavrı temsil ederler. Tamamen nesnel bir şekilde rüya gören kişinin bilinçli olduğu zaman yalnızca bir yönden gördüğü şeyin diğer yönden nasıl görüldüğünü veya hâlihazırda henüz gözlemlememiş olduğu bir şeyi ortaya çıkartarak gösterme niyeti taşırlar. (...)“bkz.” Jölende Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 125-126.

Jung'da rüya yorumlanırken bir çocuğun ya da ilkel bir insanın davranışlarının yorumlanmasına benzer bir tabloda daha sonra değineceğimiz *genişletme(amplifikasyon)** yöntemi ile anlaşılmaya çalışılır. Jung, rüyaları yorumlarken bilinçdışı içeriğin bilinçle olan etkileşiminde bilincin o anki durumunun ve hazırbulunuşluluğunun önemini şöyle dile getiriyor:

O halde rüyalar, bize mecazlı bir dil vasıtasıyla – yani duyumsal, somut bir hayalle – ya bastırılmış olduklarından ya da sadece gerçekleştirme eksikliğinden dolayı bilinçdışında kalmış düşünce, yargı, görüş, yönlendirme ve eğilimler iletiliyorlar. Tamamen bilinçdışı içerik oldukları ve rüya da bilinçdışından türediği için, bilinçdışı içeriklerin yansımalarını kapsıyorlar. Genel bilinçdışı içeriğinin değil, birbiriyle bir şekilde bağlantılı ve o anın bilinçli durumu tarafından seçilmiş, sadece belirli bir içeriğin yansımasıdır. Bu gözlemin pratikte çok önemli olduğu kanısındayım. Eğer bir rüyayı doğru yorumlamak istiyorsak, o anki bilinç durumunu enikonu bilmemiz gerekir; çünkü rüya bu bilinç durumunun bilinçdışındaki tamamlayıcısını, yani bilincin bilinçdışına attığı malzemeyi içerir. Bu bilgiye sahip olmadan, şanslı bir rastlantı dışında bir rüyayı doğru yorumlamak imkânsızdır.⁹²

Jung rüyalara taşıdıkları iki özellikten dolayı büyük önem vermiştir. Bunlardan birincisi bilinçdışına açılan en önemli kapılardan birisidir. Diğeri ise belki de birincisinden daha da önemli olan bilinçdışını düzenleyici bir etkinlik gösteriyor olmasından kaynaklanır. Bu durum Jung'un terminolojisinde *telafi* kavramına karşılık gelir. “Bir kural olarak bilinçdışının yönelimi bilinçli tavrı tamamlayıcı veya telafi edicidir. (...)⁹³

Bilinçdışı bir canavar değil, ahlak, estetik değer ve entelektüel yargı açısından tamamen nötr doğal bir varlıktır. Sadece ona karşı bilinçli tutumumuz yanlış olduğunda tehlikeli hale gelir. Onu ne kadar bastırırsak, tehlikesi de o kadar artar. Ne zaman hasta daha önceleri bilinçdışı içerikleri özümsemeye başlar, tehlikesi o zaman azalır. Kişilik çözülümü ve psikenin gündüze ve geceye ait taraflarının endişe verici bölünmesi, özümsemenin

*(...) benzer imgelerin yardımıyla rüya içeriğinin genişletildiği ve zenginleştirildiği bir süreçtir. (...) Jung'un amplifikasyon yönteminde çeşitli rüya motifleri benzerliklerle, ilgili imgelerle, sembollerle, destanlarla, söylencelerle vb. zenginleştirilir. (...) “bkz.” Jölende Jacobi, C. G. Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 117-119.

⁹² Carl Gustav Jung, *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 48.

⁹³ Jölende Jacobi, C. G. Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 109.

devam etmesiyle durur. Beni eleştirenlerin korktuğu şeyin – yani bilinçdışının bilinçli zihni alt etmesi - bilinçdışı hayattan bastırılarak dışlandığında, yanlış yorumlandığında ve küçük görüldüğünde ortaya çıkması daha muhtemeldir.⁹⁴

Rüyaların, bilinçte günlük olaylar sonucunda oluşan bastırmalarla ya da kolektif bilinçdışının tetiklediği uyarıcılar sonucu beliren psikolojik travmaları telafi ederek, psişik enerjinin dengeleyici görevini vurgulayan Jung şu açıklamayı yapıyor:

(...) Bu anlamda dengeleme teorisini, psişik davranışın temel yasası olarak kabul edebiliriz. Bir tarafta bir şeyin çok az olması, diğer tarafta bir şeylerin çok fazla olmasına sebep olabilir. Aynı şekilde bilinç ve bilinçdışı arasındaki ilişki de dengeleyicidir. Bu, rüya-yorumlamanın en iyi kanıtlanmış kurallarından biridir. Bir rüyayı yorumlamaya başladığımızda şu soruyu sormak her zaman çok yardımcı olur: Rüya hangi bilinçli davranışı dengeliyor?⁹⁵

Psikoterapi tekniği ile tedavi süreçlerinde rüyaların işlevsel faydalarını dile getirirken Jung şunları söylüyor: “Rüya durumu düzeltiyor. Eksik olan malzemeyi veriyor ve bu şekilde hastanın tutumunun gelişmesini sağlıyor. Terapilerimizde rüya analizine ihtiyaç duymamızın sebebi de bu.”⁹⁶

Jung’un rüya yorumlarında ve rüyaların açıklanmasında kullandığı *koşulluluk* faktörü kendine özgü üslubunun izlerini taşır. Jung, rüyaların yapısını açıklarken dört bölümden bahseder:

(...) (1) *Yer; zaman, dramatis personae*: bu rüyanın başlangıcıdır- genellikle hareketin sahnesini ve karakter oyuncularını gösterir. (2) *Açıklama veya problemin tanımlanması*: Burada merkezi içerik sunulmaktadır: bilinçdışı rüyanın gidişatı esnasında yanıtlayacağı sorunun çerçevesini çiziyor; (3) *Peripety*; bu rüyanın omurgasıdır; olaylar dizisi dokunuyor, hareket doruk noktasına, dönüşüme veya felakete doğru ilerliyor. (4) *Lysis*, çözüm, rüyanın etkisi, anlamlı sonucu ve telafi edici mesajının ortaya çıkması.⁹⁷

⁹⁴ Carl Gustav Jung, *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 121.

⁹⁵ Jung, *Rüyalar*, s. 121.

⁹⁶ Jung, *Rüyalar*, s. 50.

⁹⁷ Jölende Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 115.

Jung, rüyaların bireysel ve kolektif olmak üzere iki çeşit anlamları olduğunu belirtmiştir. Yazar, Jung'un rüyaların anlamları konusunda getirdiği açıklamalarla ilgili olarak şunları söylüyor:

Resimli detayları zengin olan rüyalar öncelikle kişisel sorunlarla bağlantılı gibi gözükmetedirler; bu tür rüyalar kişisel bilinçdışı alanına aittirler ve çok belirgin çizilmiş imgeleri uyanmakta olan bilince bir yanıtı, bir karşılığı temsil ederler; bastırılmış olan diğer tarafı belirtirler. Diğer yandan basit imgelerle ve çok az detayla nitelenen rüyalar büyük, evrensel içeriklere ait bilgileri iletirler; bu rüyalar kozmosun açılarını, doğanın ebedi yasalarını ve gerçeği temsil ederler. Bunlardan, genellikle, bilinçdışından büyük ölçüde kopmuş, otonom ve hatta fazla ayrıştırılmış bir bilinçlilik sonucu çıkarabiliriz, çünkü bu rüyalar genellikle böyle bir bilinçliliği kolektif bilinçdışının imgeleriyle telafi etme çabasını ifade ederler.⁹⁸

⁹⁸ Jölende Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002 , s. 123-124.

4. BÖLÜM

GELENEK KALIPLARI VE İÇGÜDÜLER

Birey doğup büyüdüğü toplumdaki kişileşme sürecinde (toplumun bir parçası olma) çoğunlukla farkında olmadan gelenek kalıplarını kazanır ve bu kalıplara göre davranışlarda bulunur. Zaten bireyin kişi olması bu geleneksel kalıpları başarılı bir şekilde edinmesiyle ilgilidir. Esasen bireylerin sosyalleşmeleri toplum içerisinde yaşamalarının gereğidir. Bu süreç bir kişi olma sürecidir. Gelenek kalıpları, bilinçli davranışlarımıza kaynaklık etmeleri bakımından ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte genellikle bilinçdışıdır. Bu davranışların bilinçte tezahür edişlerini, yani bireyleri kişi yapan kültürel bir aklın varlığını, bireylerin günlük hayatlarında önemli bir karar alırken, kritik bir tercihte bulunurken sergilediği davranışlarında gözlemleriz. “(...) kültür içerisinde meydana gelen düşünce birikimi, kültürden kaynaklanan inanç ve postülalar üzerinde, daha da önemlisi aklın yönelişi üzerinde etkide bulunur. (...)”⁹⁹

İnsan bir bireydir, ancak toplum içerisinde kişi haline gelebilir. Bireyin kişileşme sürecinde içinde bulunduğu toplumun geleneklerini benimsemesi gerekir. Çünkü, bireyin kişi olması mensup olduğu kültürel yapının gelenek kalıplarını benimsemesine bağlıdır. Toplumsal yapının gelenek kalıplarına uyum sağlayan bireyler *sosyal*, yeterince uyum sağlayamayanlar ise *asosyal* olarak nitelendirilirler. Aynı kültürün kolektif şuuru içerisinde bireylerin bu kuralları kabullenmesi makbul görülürken, yeterince kabullenmemeleri ise makbul karşılanmaz. Asosyal bir tutum sergileyerek yalnızlaşmış kurum ve topluluklara örnek olarak Kinikleri (Sinoplu Diyojen örneğinde olduğu gibi) verebiliriz.

Bireyin kişi olması içinde yaşadığı toplumun kültürüyle uyumlu olmasına bağlıdır. Yine bir kişinin düşünür olabilmesi için, içinde bulunduğu topluluğun kültürel özelliklerini benimsemiş olması gerekir. Bu doğrultuda insan toplumun bir kişisi olarak gelenek kalıplarına uyar. Oysa düşünsel ve entelektüel anlamdaki tutumu gelenek kalıplarıyla

⁹⁹ Sadık Türker, *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2012, s. 31.

uyuşmayabilir. Çünkü gelenek kalıpları içerisinde edindiği inançların hepsi doğru olmayabilir. İnançların yeni bilgilerle doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir olması kişiyi toplumla ters düşürebilir. Toplumun inanışlarının, temellendirilmiş tezlerle çürütülüp doğrusunun ortaya konulması durumunda da bilgi ortaya çıkar. Toplumdaki her birey bir kişidir. Yani toplumdaki inançları ve gelenek kalıplarını belli ölçülerde benimsemiş demektir.

(...) Belirli bir toplum içinde hayata gelen birey amaçsızcasına konuşurken, aylak aylak dolaşarak etrafındaki mimari yapılara bakarken veya ibadet ederken yahut da toplumun gerçekleştirdiği sıradan törenlere katılırken, belirli bir akılcılığın bütün temel özelliklerini farkında bile olmadan edinir. Daha da önemlisi, bu soyut biçimsel özelliklerin kendisinde tezahür ettiği sosyal etkinlikler, bireyin toplumun bir parçası haline gelmesinin ve toplumsal bir konum kazanmasının, yani bireyin kişi haline gelmesinin önşartıdır. Bu bakımdan düşünür, kesinlikle bir kişidir; her kişi, kültüründe nüfuz ettiği alan ve derinlik oranında düşünürdür. Hiçkimse kişi olmadan düşünür olamaz veya düşünür olduktan sonra kişi olmaktan kurtulamaz. Ancak gerçek düşünür, kültüründen edindiği aklın temellerini şüphe çomağıyla karıştırdığı ve bu şüphelerinde kendisini haklı çıkardığı oranda mutsuz bir kişidir.¹⁰⁰

Jung'a göre gelenekler insanlık tarihi boyunca süregelen toplumsal kural ve normlardır. Yaşadığı dönemin modern insan tipolojisini yansıtan davranışların yanında, çözüm aradığı sorunlar nedeniyle yaşadığı dönemde *ilkel insan* diye nitelendirdiği insan topluluklarının davranışlarını da inceleyen Jung, bunlar arasında zihinsel işleyiş bakımından bir fark bulunmadığını savunmuştur. Bu bağlamda bu iki insan tipolojisinin davranışlarında ortaya fark olarak konulan özelliklerin, varsayımlara göre değerlendirmeler yapılmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Jung'a göre daha sonra örneklerle de ele alacağımız üzere her iki insan tipolojisinde de gelenekler niçin yapıldıklarının farkında olunmaksızın sürdürülmeye devam edilmişlerdir:

¹⁰⁰ Sadık Türker, *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2012, s. 31-32.

(...) Kùltür, çeşitli ilkeler üzerine kurulmuş ve gelişmiştir. İllelere uyulmaz ve yapı korunmazsa, insan olma özelliği de kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş olur. Sözü edilen tehlike nedeniyle, oluşturulan yapı sürekli koruma altında olmuştur. Bu noktada düzen, insanın varoluşunu sağlayan temel dayanak göreviyle ön plana çıkmış ve koruma mekanizmaları geliştirmiştir. Bunlardan biri, düzen kurucu olan ata ya da Tanrı'yla özdeşleştirilerek, dokunulamaz hale getirilmiştir. Böyllikle atalardan beri süregelen düzende en ufak bir değişiklik, ataya hakaret sayılmıştır. Atalarla özdeşleştirilen düzenin kendisi de kutsanmıştır. Düzen bilinci, öylesine bir yapı kazanmıştır ki, düzenin bozulabileceği düşünme dışına itilmiş gibidir.¹⁰¹

Belirli bir toplum içerisinde ve çeşitli ekonomik, siyasi, coğrafi koşullar altında yaşayan insanların karşılaştığı sorunlara çözüm ve ihtiyaçlara cevap olarak ortaya çıkan gelenekler zaman içerisinde sorunları çözemez ve ihtiyaçları karşılayamaz hale gelebilir. Hatta toplumsal yaşam içinde çözüm getirdikleri problemler ortadan kalksa dahi sürdürülürler. Geleneklerin problem çözme kabiliyeti ne kadar düşük olursa toplumsal yönelimin o gelenek kalıbına bağlılık duyma oranı o kadar artar ve bu gelenek kalıpları tabulaştırılabilir. Dolayısıyla toplumdan topluma farklılık gösteren, ihtiyaçların giderilmesinde kullanılan bu kalıplar çıkış noktalarında var olan akli olma özelliğini yitirerek, sosyal dünyanın gerçekliği halini alırlar. Oysa geleneklerin varoluş amaçlarına uygun olarak sorun çözebilmeleri yahut ihtiyaç giderebilmeleri için akli temel alarak yaşanan zamanın gereklerine uygun hale getirilmesi gerekir:

Gelenek, uzun zaman diliminde gelişip oturduğu için kolay değişmez. Toplumun değerlerini temsil ettiği için de, genellikle hızlı ve ani değişmelerden hoşlanmaz. Bununla birlikte, çok yavaş da olsa oluş sürecini devam ettirir. İhtiyaç duyulan noktalarda değişme şarttır. Yeni şartların getirdiği ile eski değerlerin birleşmesi gelenekler çerçevesinde olur. Değerlerin korunması, büyük ölçüde geleneklerin görevleri arasındadır. Bu koruyuculuk, toplumun sürekliliğini sağlayan ve kimliğini kaybetmesini engelleyen unsurdur. Gelenekler, kùltürü, geçmişten geleceğe taşıyan yollardır. Geleneğin zayıfladığı ya da bittiği yerde, aynı görevi sürdürecektir.

¹⁰¹Ayhan Bıçak, *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2004, s. 31-32.

bir diğeri başlar. Gelenekler sıkça ya da zorla değiştirildiğinde, toplumun kimliği, toplumu taşıyan geleneklerle çok yakından ilgili olduğundan, hızla bozulur. Gelenek toplumun istikrarlı yolculuğunun rotasını belirlediği gibi, toplumsal sürekliliği de besler.¹⁰²

Jung da insanın belirli bir topluluk içerisinde çevreyle olan iletişimde dolaylı olarak gerçekleşen bir algılama ve hissetme sürecinden bahseder. Bunlar gelenek kalıplarına bağlı olarak insan zihnine dolaylı olarak nüfuz etmiş kültürel davranışlardır. Bu dolaylı etkileşim gelenek kalıplarıyla belirlenmiş toplumsal zihniyet aracılığıyla gerçekleşir. Yani biçimsel olarak bugün karşılaştığımız bir sorun ya da yaşamsal bir etkinlik esnasında zihinsel mirasla bize aktarılan etkilerle düşünce, tercih ve davranışlarda bulunuruz. Aslında bugünkü davranışlarımız bizden nesiller önce yaşamış toplumların deneyimleriyle meydana gelen gelenek kalıpları çerçevesinde gerçekleşir. Jung bu konuda kendi bakış açısını şöyle belirtmiştir:

“(…) Kendim de de, bu arkaik yapıdan izler buluyorum. Üstelik her zaman hoş bir şey olmasa da bunun bir parçası olarak insanları ve her şeyi oldukları gibi görme yeteneğim var. Görmek istemediğim zamanlar aydınlığı örtüp kendimi sonsuza dek aldatabilirim ama gene de işin gerçek yüzünü her zaman bilerek. Bir süre aldatılabilen ama sonunda koklaya koklaya bir şeyi bulup çıkarabilen bir köpeğe benzerim. Bu “gerçeği görebilme” yeteneği içgüdüsel ya da başkalarıyla *participation mystique** denen birleşmenin sonucudur. Bireysel olmayan bir algılamayla gören “gözlerin arkasındaki gözler”dir bunlar sanki.”¹⁰³

İnsan, geleneklerin getirdiği kural ve normlara uyma eğilimi gösterir. Çünkü, gelenek kalıpları insanın kolektif yaşamındaki sorunlara kolay ve öğrenilmiş çözümler getirmesi sebebiyle kendine uymaya bağımlı kılar. Freud bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Anne ve babaya, kardeşlere, bir sevgili ya da dostu, öğretmen ya da hekime karşı beslenen yukarıda sözünü ettiğimiz ilişkilerde, birey tek

¹⁰² Ayhan Bıçak, *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2004, s. 34.

* Carl Gustav Jung bu kavramı gizemli ortaklık ya da mistik katılım anlamında kullanmıştır.

¹⁰³ Carl Gustav Jung, *Anılar Düşler Düşünceler*, çev. İris Kantemir, İstanbul: Can Yayınları, 2017, s. 75.

kişinin ya da kendisi için alabildiğine önemli kişilerden küçük bir topluluğun etkisi altındadır. (...)¹⁰⁴

Aydınlanmacı anlayış insanı saf rasyonel bir varlık olarak görür. Modern insan anlayışına eleştiri getiren bir düşünür olan Jung ise bu konuda farklı düşünmektedir.

Jung'a göre insanın karşılaştığı sorunlara mantıklı çözümler üretmesi çok karşılaşılan bir durum değildir. Bu tür bireylerin toplumlarda sayıca çok fazla bulunmadığını belirten Jung, bulunsalar bile kitle psikolojisiyle hareket eden çoğunluklar tarafından ezilişlerini şöyle ifade ediyor:

(...) Halk oylamaları bir kriter olarak alınırsa, söz konusu tabaka, iyimser bir tahminle tüm seçmenlerin yüzde 40'ını oluşturur. Daha karamsar bir bakış açısı da geçerli olabilir, zira mantıklı ve eleştirel düşünme yeteneği insanoğlunun en belirgin özellikleri arasında değildir. Olsa bile, kararsız ve değişken niteliklidir ve kural olarak, politik gruplar ne kadar büyük olursa, o kadar kararsız ve değişken olurlar. Kitleler, tek tek bireylerde varolması mümkün olan içgörü ve düşünme yeteneğini ezip geçerler. Ve bu da, anayasal Devlet bir zayıflığa düştüğü zaman, doktriner ve otoriter despotluğa yol açar.¹⁰⁵

Yani her defasında sorunlara akli süreçlerle çözüm arama eğilimi düşüktür. Tesadüflerin gerçekliğine dikkat çeken Jung'un bu görüşlerine göre temelinde akli bir kökene sahip davranış kalıpları olan geleneklerin kolektif çözümleri sadece istatistiki bir birim haline gelmiş, rutin alışkanlıklarıyla hayat süren kişilere gerçekmiş gibi görünür.

Carl Gustav Jung akli temelinden uzaklaşarak yapılagelen birtakım kültürel davranışların günlük yaşamda bireyi kendi içerisinde tutarsız davranmaya yönelttiğini söylemiştir. Bu konuda gözlemlerinden yola çıkan Jung şunları dile getirmiştir:

(...) İlahi konuları tartışılmayacak kadar önemsiz gören, ama eğitim programında ilahiyat bulunan üniversitelerimiz var. Doğal bilimlerde bir araştırmacı hayvan türünün en küçük biriminin Tanrı'nın bir eseri olduğu

¹⁰⁴ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, 2015, s. 8.

¹⁰⁵ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s. 46.

fikrini saçma bulurken, kafasındaki bir başka bölüm onu Pazar günleri ayinlerde Hristiyan inancını göstermeye yöneltebilir.(...)106

Geçmişten günümüze insanların türlü ihtiyaçlarını karşılamak ya da sorunlarını çözmek için oluşturdukları gelenek kalıpları ister “ilkel” insan ister “modern” insan diye adlandırılınsı hepsinde görülmüştür. Jung’un *Keşfedilmemiş Benlik* isimli eserinde psişelerinde herhangi bir farklılık bulunmadığını vurgulayarak “İlkel” insan ya da “Modern” insan diye tabir ettiği insanda görülen gelenek kalıplarının ortak noktaları hep aynıdır. Bu insanlar ne yaptıklarını bilirler, nasıl yaptıklarına dair bir fikre de sahip olabilirler. Ancak onlar niçin yaptıklarını çoğunlukla bilmezler.

(...) Dini gelenekler hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Ama ben vazgeçmedim ve sonunda, uzun müzakerelerimden birini bitirmek üzereyken yaşlı bir adam birdenbire konuştu: “Sabahleyin, güneş yükselirken, kulübelerimizden çıkarız, ellerimize tükürürüz ve onları güneşe tutarız.” Onlardan bu merasimi benim için yapmalarını ve tam olarak göstermelerini istedim. Ellerini ağızlarının önüne getirdiler ve kuvvetle tükürdüler veya üflediler. Sonra ellerini çevirdiler ve avuçlarını güneşe doğru tuttular. Onlara yaptıklarının ne anlama geldiğini –niye ellerine üflediklerini veya tükürdüklerini- sordum. Sorum beyhudeydi. “Bu her zaman böyle olmuştur” dediler. Bir açıklama almak imkansızdı ve onların sadece ne yaptıklarını bildiklerine, niçin yaptıklarını bilmediklerine ikna oldum. Davranışlarında bir anlam görmüyorlardı. Yeni ayı da aynı hareketlerle karşılıyorlardı.¹⁰⁷

İçgüdüsel hayvan davranışlarında ne yapıldığı, nasıl yapıldığı ve neden yapıldığı bilinmezken, hayvanlar içgüdüsel davranışları mükemmel bir şekilde yaparlar. Oysa geleneksel insan davranışlarında ne yapıldığı bilinir. Nasıl yapıldığı konusunda geleneksel davranışta bulunan insanlar bir fikre sahip olabilirler. Ancak çoğunlukla niçin yaptıklarını, neden böyle davrandıklarını bilmezler. Modern bireyde de durum çok farklı değildir. Modern bireyin gelenek kalıplarıyla yaptığı kültürel davranışları Jung şöyle anlatıyor:

¹⁰⁶ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992 , s. 38.

¹⁰⁷ Jung, *Keşfedilmemiş*, s. 39.

Zürih'te tamamen bir yabancı olduğumu ve bu şehire buranın geleneklerini araştırmaya geldiğimi varsayalım. Önce dış bölgelerde banliyö evlerinin yakınlarına yerleşiyorum ve ev sahipleriyle komşuluk ilişkisi geliştiriyorum. Sonra Bay Müller ve Bay Meyer'e şöyle diyorum: "Lütfen bana dinsel adetlerinizden bahsedin." İkisi de şaşırıyor. Asla kiliseye gitmemişler, hakkında hiçbir şey bilmiyorlar ve üstüne basa basa hiçbir geleneği uygulamadıklarını söylüyorlar. Bir sabah Bay Müller'i ilginç bir faaliyet içinde yakalıyorum. Bahçede koşturuyor renkli yumurtaları saklıyor ve özel tavşan heykelleri yerleştiriyor. Onu suçüstü yakalamış oluyorum. " Bu ilginç töreni niçin benden saklıyorsunuz?" diye soruyorum. " Ne töreni?" karşılığını veriyor "Bu önemsiz bir şey. Paskalya zamanı herkes yapar." "Ama bu heykellerin ve yumurtaların anlamı ne ve niçin onları saklıyorsunuz?" Bay Müller afallıyor. Bilmiyor, zaten Noel ağacı hakkında çok az şey biliyor. Buna rağmen bu şeyleri yapıyor. Aynı ilkel adam gibi. Elgonların ataları ne yaptıklarını biliyorlar mıydı? Çok düşük ihtimal. Arkaik insan ne yapıyorsa onu yapıyor- sadece uygar insan ne yaptığını biliyor.¹⁰⁸

Gelenekler gibi bir diğer tümel davranış kalıbı da hayvanların hayatta kalmalarını sağlayan içgüdüsel programdır. İçgüdüler de tümel davranış kalıplarıdır çünkü davranışların gösterilmesi esnasında neyin yapıldığı, niçin yapıldığı, nasıl yapıldığı gibi soruların cevapları yoktur. Yaşamsal bir etkinliğin gerçekleştirilmesi esnasında içgüdüsel programa dayalı olarak en baştan en son öngörülmüştür. Jung, arketipler konusuna değinirken bir kuşun yuvayı yapmayı başlamazdan önce kaç yumurta yumurtlayacağını, kaç yavru çıkacağını ve bunların yuva içerisinde ne kadar yer kaplayacaklarının en baştan içgüdüsel programa göre öngörüldüğünü ifade etmiştir. Bunlar hesap yapılarak, düşünülerek ya da bilinçli bir akılla gerçekleşmiş şeyler değildir. Bu içgüdüsel programın davranış kalıbıyla hayata geçmiş bir durumdur. Bunlar kuş ya da herhangi başka bir hayvan tarafından öngörülmüşlerdir. Öngörülenlere bağlı olarak hangi uyaran karşısında hangi tepkinin verileceği bellidir. Bu yönü ile içgüdü kökenli bir davranışta sürpriz yaratıcılıklar bulunmaz. Belli bir yaşamsal etkinliğin çoğunlukla mükemmele yakın bir başarı sonuçlanabilmesi içgüdüsel

¹⁰⁸ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s. 39-40.

programda sabit olarak yer alan bir uyarıcıya uygun tepkinin verilmesi biçiminde gerçekleşir.

İçgüdüler Jung'a göre bilinçdışının izlerini taşırlar. Jung, içgüdülerle ilgili kalımsal özelliklerin aktarımının etkilenmek ve biçimlendirilmek şeklinde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Jung, *gölge* terimini insanın kişisel bilinçdışı alanını ifade etmek için kullanmıştır. Gölge terimi insan kişinin kendisine karanlık olan tarafıdır. Gölge, içgüdüsel bir özellik taşıyor ve insanın kendisinin görmek istemeyeceği davranışların kaynağıdır. "Bununla beraber <<gölge>> kavramı, daha kapsamlıdır. Bilinçli benliğin, aşağı yukarı tüm zıtlıklarını kapsamaktadır."¹⁰⁹ Jung, zaman zaman insanların gölge yanlarıyla hareket ettiklerini belirtmiştir. Jung, bir insanın bilinçdışıyla hareket etmesini ise günlük yaşantımızda "Sinirden çılgına dönmek!", "Aklı başından gitmek!", "Başka biri olmak!" gibi ruhsal durumlarda ortaya çıktığını belirtmiştir.

Hayvanlardaki içgüdüsel davranış, herhangi bir akli sürecin sonucu olmaması bakımından gelenek kalıplarıyla benzerlik göstermekle birlikte, davranış zincirindeki hareketlerin sıra düzeninin ne anlama geldiğine dair bir fikre sahip olmamaları bakımından ne yapıldığı ve nasıl yapıldığına dair cevaplar içerebilen gelenek kalıplarından ayrılırlar:

"Nedenlerden biri, kalabalık bir ortamda yaşamasından ötürü bireyin kitle içinde karşı durulmaz bir güce sahip olduğu duygusuna kapılması ve böyle bir duyguyla kendini birtakım içgüdüsel isteklerin eline teslim etmesidir; oysa normalde çaresiz dizginleyip frenleyeceği içgüdülerdir bunlar. Anonimlikte, dolayısıyla kitlesel sorumsuzlukta bireyleri geride tutan sorumluluk duygusu tümüyle silinip gider."¹¹⁰

¹⁰⁹ Bruno, Frank J, *Psikoloji Tarihi*, çev. Gül Sevdiren, İstanbul: Kibele Yayınevi, 1996, s.190.

¹¹⁰ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, 2015, s. 13.

SONUÇ

Jung'da insanın bilinçdışından kaynaklanan davranışlar, gelenek kalıpları içerisinde kültürel davranışlar biçiminde görünürler ve dolaylıdır. Bir sorun ya da ihtiyaçtan doğan bu davranışlar başlangıçta akli temelde bir çözüm içerirler. Ancak zamanla gelenek kalıpları, kültürün sorgulanmayan ritüelleri biçiminde dogmatik bir yapıya bürünürler. Bunlar kolektifliğin hüküm sürdüğü kitle psikolojisinde bulunurlar ve bilinçdışının öngörülemez doğasının özelliklerine sahiptirler. Bu bağlamda Jung'un *dört başı mamur* bir insan tipolojisi idealinde bilinçdışı ile bilinci bütünleştirme çabası farklı bir anlam kazanmıştır. Çünkü 19. Yy. da salt akılcılığın Modern Batı Dünyasını türlü felaket, dram yahut toplu katliamlarla imtihana tabi tuttuğu bir dönemdeki bu olayları Jung, insan zihninden bilinçdışı alanın tecrit edilmesinin yarattığı yıkımlar olarak değerlendirilmiştir. Yaşadığı dönemdeki psikoloji bilimi ile uğraşan çevrelerce takınılan tutumu ruhsuzlaşmış olmakla suçlaması bunun açık bir kanıtıdır. Oysa Jung insanı bir yönü ile ele almaktan ziyade onu bir bütün olarak değerlendirmek taraftarıdır. Çünkü daha öncede belirttiğimiz gibi bilinçdışı alanla bilinçli alanın uzlaştırılması sonucunda *dört başı mamur* bir insan idealine ulaşılabilir.

Aydınlanma akılcılığı insanı saf akli ve bilinçli bir varlık olarak görürken, bilinçdışını görmezden gelen bir tutum sergilemiştir. Bu tutuma karşı Jung bilinçdışının dikkate alınmasını önermiştir. Jung, gelenek kalıplarını yadsımamız gereken şeyler olarak ifade etmiştir. Jung, psikiyatri bilimini ruhsuzlaşmış bir bilim olmakla suçlarken, kültürün aktarıcısı ve taşıyıcısı gelenek kalıplarının yadsınması durumunda çok tehlikeli psişik salgınlara ve toplumsal felaketlere neden olacağını belirtmiştir. Ruh ve beden arasındaki ilişki ilkçağ filozoflarından günümüze farklı şekillerde ele alınarak değerlendirilmiştir. Klasik felsefede ruh cismin olumsuzlanmasıyla ifade edilmiştir. Jung'un yaşadığı dönem ve öncesinde ise ruh ve bedenin birbirinden ayrı şeyler olduğu, cismin esas olduğu ile ilgili görüşler(Maddeci görüş) mevcuttur. Descartes ise cisim ile ruhun

birbirinin çelişği olmadıklarını fakat birbirlerinden farklı olduklarını ifade etmiştir.

Bir kısım düşünürler çağertesi (postmodern) dönemde, analiz edilebilir şartlar taşınması kaydıyla somut yahut soyut şeylerin, maddi veya insani olarak seçikçe ayırt edilmesinin gerekmediğini belirtmişlerdir. Emile Boutroux'ya göre (ki Jung'da benzer düşünmektedir) akli ve ahlaki özellikler toplumlarda azınlıkta bulunan özelliklerdir. Bireyi eşsiz yapan bu özelliklerin dışında kalan ve kolektif yanını oluşturan özellikler baz alınırca cisim, hayvan ve insan arasında ortak noktalar bulunabilir. Emile Boutroux'ya göre makineye benzetilen kolektif akıl analize elverişlidir. Bu yönüyle sosyal olaylar ile eşdeğer mekanik olaylar arasındaki fark giderilebilirse birbirlerine indirgenebilir sistemler olarak değerlendirilebilecektir.¹¹¹

Ancak Jung'a göre mekanize edilemeyen alanlar olarak insan fizyolojisini oluşturan bileşenler ile bilinçaltı hala insani yönler olarak önemini korumaktadır. Jung'un ruhsuzlaşmış bir ruhbilim olarak değerlendirdiği psikiyatri bilimine eleştirisi madde ile ruhun birbirine indirgenerek karışım halinde bulunan bir yapıda olmalarında değil, türlü psikiyatrik vakaların kaynağı olarak insanın fizyolojik yapısında bulunan hormonların, sinirlerin, salgı bezlerinin ya da beyinde meydana gelen yapısal değişikliklere bağlı sebeplerle anlaşılmaya çalışılmasına yöneliktir. Jung insanın maddi yanına dair şeyleri (sinapslar, nöronlar, salgı bezleri, hormonlar, beyin) yadsımayıp kabul etmekle birlikte bilinçdışı kavramına dikkat çekmiş ve çözümün bilinçdışı faktörlere bağlı olduğunu söylemiştir. O, psikiyatrik vakalarda izlenecek yolun bilinçdışını açıklarken kullandığı olgu ve kavramların doğru yorumlanıp anlaşılmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Jung maddeye indirgenmiş bir insan anlayışına ve ruhbilime karşı durarak, ruhun insanın Kartezyen bir biçimde maddi yanından farklı olduğuna inanıyordu.

(...) Ruh, maddenin bir ekgörüngüsü olarak kabul edilmemelidir. Ruh yerine “psişe”; madde yerine “beyin”, “hormonlar”, “içgüdüler”, “kalp

¹¹¹ Sadık Türker, “Analitik Fisyon: Çağertesi-Beşertesi Dönemde Analitik Düşünme Sorunu”, *Felsefi Düşün*, S. 9 (2017), ss. 253-257.

atışları” kullanılsa da dönemin düşüncesi söz konusu oldu mu herkes birleşir. Dönemin düşüncesi ruha özgü bir tözü kabullenmez, sapkın bir düşüncedir bu.¹¹²

Ruhun bir salgı bezine benzediğine daha önce de değinildiği oldu. Bu durumda düşünceler beyinsel bir salgıdan başka bir şey değildir; işte size, ruhsuz bir ruhbilim.¹¹³

Jung’a göre bilinçdışı alan kişinin kendisiyle ilgili olan gölge (kişisel bilinçdışı) bölümünden başlanarak bir dereceye kadar aydınlatılabilir ya da açığa çıkarılabilir. Bu durumda ise bilinçdışı alandan türeyen türlü tehlikeleri öngörebilen bilinçli bir akıl ortaya çıkar.

İnsan yaşamını gelenek kalıplarına bağlı kılan kültürel davranışlarda olduğu gibi, uyarı cevap biçiminde gerçekleşerek içgüdüsel programa göre hareket eden hayvanlardaki davranışlar da, sonucu belli ve sürpriz yaratıcılıklar içermeyen bir yapıdadır.

Sebepler-sonuç ilişkisine dayanan, zorunlu sonuçların içerildiği ve davranış zinciri içerisinde neden yapıldığı, nasıl yapıldığı ve ne yapıldığı gibi soruların cevaplarının bulunmadığı, sürpriz yaratıcılıklar içermeyen gelenek kalıpları ile içgüdüler bu yönleriyle büyük benzerlik gösterirler. Çünkü her iki durumda da bilmeden yapma söz konusudur. Sonuç olarak Jung’da insanlardaki gelenek kalıplarının hayvanlardaki içgüdülerle büyük benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Oysa davranış zinciri içerisinde neden yapıldığı, nasıl yapıldığı ve ne yapıldığı sorularının cevaplarının yer aldığı bilinçli bir aklın farkında olunarak gerçekleşen davranışı, bilerek yapılması yönüyle insanlardaki gelenek kalıpları ve hayvanlardaki içgüdülerden farklılık gösterir.

Bilinçli bir akılla hareket eden insanın davranışları, Descartes’in salt akla sahip olmaması yönüyle makinemsi bir varlık olarak ele alınabilecek insan davranışları ile hayvanların davranışlarından farklıdır. Çünkü bu davranışlar her defasında farklılık göstererek, değişen koşullara göre tercihte

¹¹² Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Çev. Engin Büyükkinal, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 24.

¹¹³ Jung, *İnsan*, s. 24.

bulunan, muhakeme eden yani belli bir davranış zincirine göre hareket eden bir yapıya sahiptir. Bu durum insanın evrendeki yeri konusunda bize yol gösterir. İnsanın sürpriz yaratıcılıklara kaynaklık ederek çok seçenekli düşünmesini sağlayan bu yapısı onu özgürleştirerek ahlaki bir özne yapar. Zira tercihte bulunmadan eylemde bulunan, düşünmeden eylemde bulunan insan değildir.

(...) Gerçekte özgürlük, erdemin olduğu kadar mutluluğun da zorunlu bir koşuludur. Ama burada sözkonusu olan özgürlük, keyfi seçimler yapma anlamındaki ve zorunluluktan doğan bir özgürlük olmayıp insanın gizilgüç olarak ne olduğunu kavrama ve gerçek doğasını varoluşunun yasalarına göre bütünleştirme özgürlüğüdür. (...) Bizler dikkatimizi kendi kültürümüzü insanlığın en yüksek başarılarının yadsınması olan yaşam biçimleriyle karşılaştırmakta yoğunlaştırarak, kendi ahlak sorunumuzu kendimizden gizlemekteyiz. Böylece, bir diktatörün ve onunla işbirliği yapmış siyasal bir bürokrasinin değil, ama pazarın, başarının, kamuoyunun, ‘sağduyunun’ – ya da daha çok ortak sağduyusuzluğun ve hizmetkarları haline gelmiş olduğumuz çarkın adsız gücü önünde eğilmekte olduğumuz gerçeğini görmezlikten gelemeyiz.¹¹⁴

Jung psikiyatri kliniklerinde gözlemlediği hastaların çoğunluğunun gerçek şikayetlerinin nevroz ya da psikozlar gibi rahatsızlıklar olmadığını ifade etmiştir. Hastalar “hayatın anlamı ve amacı” konusunda en ufak bir fikirleri olmadığı konusunda ortak bir görüş dile getirmişlerdir.

(...) Ama içgüdüleri onu makrokozmoza sadece bağlamaz, bir bakıma makrokozmostan kopartır da, çünkü arzuları onu değişik yönlere çeker. Bu şekilde kendisiyle sürekli bir çelişki yaşar ve yaşamına bölünmez bir amaç-doğasının diğer yönlerini bastırmak zorunda kalacağı için bedelini çok ağır ödeyeceği bir amaç- verebilmeyi nadiren başarır. (...) ¹¹⁵

Çünkü buldukları toplumun gelenek kalıplarına göre yapan kişi toplum ağırlıklı bireysellik şeklinde bir yaşam sürerken, yaptıklarının farkında değildir.

¹¹⁴ Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, çev. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 260-261.

¹¹⁵ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992, s. 87.

Gerek salt akla sahip olmayan ve bu bakımdan makinemsi varlıklara benzeyen insan gerekse gelenek kalıplarıyla hareket eden insan Jung'a göre eksik bir insandır. Çünkü bu insan tipolojisi, bilinçli bir akıldan yoksundur. Dolayısıyla insanın özgürlüğü ve ahlaki davranışlarının değerlendirilmesi noktasında gelenek kalıplarıyla hareket eden bir kimsenin yapıp ettiklerinde özgür olduğundan dolayısıyla ahlaki olduğundan bahsedemeyiz. Oysa Jung'un tabiriyle "Dört başı mamur" bir insan olmak için gelenek kalıplarından ve salt akıldan yoksun makinemsi bir varlık olan insandan farklı olarak bilinçli bir akılla davranışta bulunmak gerekir. Bu aşamaya bilinçli bir akılla hareket eden insan bireyinin bilerek yapmasına bağlı tercihleriyle ulaşılabilir.

Bilinçdışının giderek daha fazla bilinmesi, daha geniş bir yaşam deneyimi ve daha büyük bir bilinçlilik anlamına gelir ve dolayısıyla bize yeni, etik karar vermeyi davet eden durumlar sunar. (...) Uzun deneyimlerim boyunca, etik ilkeleri yadsımayı ya da bu açıdan yalnızca bir kuşkuyu bile aklıma getiren bir duruma rastlamadım; tam tersine deneyimin ve bilginin artmasıyla birlikte etik sorun netleşti ve ahlaki sorumluluk arttı. Genel görüşün aksine bilinçdışının bir özür oluşturmadığını, tersine sözcüğün asıl anlamıyla bir suç olduğunu anladım.¹¹⁶

Hayvanlar da düşünebildiği halde, kavramlı düşünememeleri yönüyle insanın düşünme etkinliğinden ayrılırlar. İnsan hayvandan daha ileri bir zihni etkinlik olan aklın yaratıcılığı ile davranışta bulunur. Hayvanlarla insanlar arasındaki düşünme etkinliğinin farkı hayvanlardaki düşünme etkinliğinin sonucunda inanç içeren düşüncelerin üretilememesidir. Yani hayvanların düşüncesinde hem kavram yoktur hem de gerçeklik yargısı olarak inanç yoktur. İnsan nefis denilen yaşama isteğini idrak edebilirken hayvan bunu idrak edemez. Yani insan düşünmenin yanında tercih ve davranışlarına kararlı bir biçimde yön veren noktasal bene (bilince) sahiptir. Bilinçli bir akıl ile ne yaptığını, nasıl yaptığını ve neden yaptığını bilmesi yönüyle ahlaki bir sorumluluk taşır. Oysa gelenek kalıplarına göre hareket eden insan sosyal bir varlık olarak içinde bulunduğu toplumun düşünce,

¹¹⁶ Carl Gustav Jung, *Gökte Görülen Cisimler Üzerine Bir Mit*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2011, s. 69.

davranış ve tercihlerinden ötede bir tavır sergileyemeyecektir. Özne bilinçli bir akılla hareket ediyorsa özgür bir varlıktır, çünkü türlü yaratıcılıkları üretebilme potansiyelini içinde barındırır.

Bütün İsviçre vatandaşları kanun önünde eşitlerse de fert olarak birbirlerine benzemezler, bu yüzden herkes ancak kendi tarzıyla mutlu olabilir. Bununla hedeflenen asla “ferdiyetçilik” değil, sorumluluk sahibi her eylem için farz olan bir şart, yani bir kimsenin kendini kendi tarzını bilip bunun için öne çıkacak cesaretinin olmasıdır. İnsan ancak kendi tarzınca varlığını sürdürürse sorumludur ve eylem yeteneği vardır, yoksa kendi şahsiyeti olmayan sıradan bir taklitçi olur.¹¹⁷

¹¹⁷ Carl Gustav Jung, *Jung: Psikoterapi Pratiği*, çev: Sami Türk, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s.36.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred. *Bireysel Psikoloji*, çev. Ali Kılıçoğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2005.
- ARİSTOTELES. *Ruh Üzerine*, çev. Zeki Özcan, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011.
- BIÇAK, Ayhan. *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2004.
- BRUNO, Frank J. *Psikoloji Tarihi*, çev: Gül Sevdiren, İstanbul: Kibele Yayınevi, 1996, s.190.
- DESCARTES. *Ruhun İhtirasları*, çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- FORDHAM, Frieda. *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçınar, İstanbul: Say Yayınları, 2015
- FREUD, Sigmund. *Freud-Jung Mektuplaşmaları*. çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Düşün Yayınları, 1995, s. 73.
- FREUD, Sigmund. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev. Şemsa Yeğın, İstanbul: Payel Yayınları, 1996.
- FREUD, Sigmund. *Kitle Psikolojisi*, çev. Kamuran Şıpal, İstanbul: Cem Yayınevi, 2015.
- FROMM, Erich. *Kendini Savunan İnsan*, çev. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- FROMM, Erich. *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten, İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- FROMM, Erich. *Psikanaliz ve Zen Budizm*, çev. İlhan Güngören, İstanbul: Met-er Matbaası, 1978.
- JACOBI, Jölende. *Carl Gustav Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002.
- JUNG, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2016.

- JUNG, Carl Gustav. *Anılar Düşler Düşünceler*, çev. İris Kantemir, İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- JUNG, Carl Gustav. *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- JUNG, Carl Gustav. *Feminen, Dişillığın Farklı Yüzleri*, çev. Tuğrul Veli Soylu, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2015.
- JUNG, Carl Gustav. *Gökte Görülen Cisimler Üzerine Bir Mit*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2011.
- JUNG, Carl Gustav. *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükin, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- JUNG, Carl Gustav. *İnsan ve Sembolleri*, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2009.
- JUNG, Carl Gustav. *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1992.
- JUNG, Carl Gustav. *Kırmızı Kitap, Liber Novus*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015.
- JUNG, Carl Gustav. *Kişiliğin Gelişimi*, çev. Duygu Olgaç, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- JUNG, Carl Gustav. *Maskülen Erilliğin Farklı Yüzleri*, çev. Didem Gamze Erdinç, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- JUNG, Carl Gustav. *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınevi, 2010.
- JUNG, Carl Gustav. *Jung: Psikoterapi Pratiği*, çev. Sami Türk, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s.36.
- JUNG, Carl Gustav. *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- KAYA, Mahmut. *Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1983.
- LE BON, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*, çev. Yunus Ender, İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.

- MUCKHENHOUPPT, Margaret. *Sigmund Freud, Bilinçdışının Kaşifi*, çev. Füsun Akatlı, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayın Kurulu, 2008.
- PLATON. *Devlet*, çev. Erhan Bayram, İstanbul: Metropol Yayınları, 2008.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, çev. Levent Özşar, İstanbul: Biblos Kitabevi / Yayınları, 2009.
- SCHULTZ, Duane P. , SCHULTZ, Sydney Ellen. *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- TÜRKER, Sadık. *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2012.
- TÜRKER, Sadık. “Analitik Fiyon: Çağertesi-Beşertesi Dönemde Analitik Düşünme Sorunu”, *Felsefi Düşün*, S. 9 (2017), ss. 253-257.
- YILMAZ, Zafer. “Aristoteles’in Eğitim Anlayışı”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 18, (2004), ss. 148-159.